

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІ ЖАНЫНДАҒЫ
МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ АКАДЕМИЯСЫ**

Басқару институты

қолжазба құқығында

Ажигереев Мерей Есенгелдиевич

**АТЫРАУ ОБЛЫСЫНДА ТУРИСТІК САЛАНЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ
(ҚҰРМАНҒАЗЫ АУДАНЫ МЫСАЛЫНДА)**

«7M041 - Бизнес және басқару» дайындық бағыты бойынша
«7M04122 - Өңірлік даму» білім беру бағдарламасы бойынша

«7M04122 – Өңірлік даму» білім бағдарламасы бойынша Бизнес және басқару магистрі
дәрежесін иелену үшін магистрлік жоба

Ғылыми жетекшісі _____ Экономика ғылымдарының кандидаты,
мемлекеттік басқару институтының
доценті Кылбаев Е.С.

Жоба қорғауға жіберілді: « ____ » _____ 2023 ж.

Басқару институтының

директоры _____ Саяси ғылымдарының докторы

Гаипов З.С

Астана - 2023

Мазмұны

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР.....	3
БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР.....	4
КІРІСПЕ.....	5
НЕГІЗГІ БӨЛІМ.....	19
ҚОРЫТЫНДЫ.....	56
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕР ТІЗІМІ.....	58
ҚОСЫМШАЛАР.....	59

Нормативтік сілтемелер

«Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы»

"Қазақстан Республикасындағы туристік қызмет туралы" Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 13 маусымдағы N 211-ІІ Заңы (28.12.2018)

Туризм: Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің ресми статистикалық ақпараты <http://stat.gov.kz>

Негізгі әлеуметтік экономикалық көрсеткіштердің динамикасы: Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің ресми статистикалық ақпараты <http://stat.gov.kz>

Белгілеулер мен қысқартулар

WTTC - Дүниежүзілік саяхат және туризм кеңесі
ЖІӨ – жалпы ішкі өнім
ҚР – Қазақстан Республикасы
МТБ - материалдық-техникалық база
ЮНЕСКО - UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
БҰҰ – Біріккен Ұлттар Ұйымы
ЮНВТО – БҰҰ жанындағы Дүниежүзілік Туристік Ұйым
ДСҰ – Дүниежүзілік сауда ұйымы
SMIT – Туризмдегі Марокко инжиниринг қоғамы
АҚШ – Америка Құрама Штаттары
АЭА – Еркін экономикалық аймақтар
БАӘ – Біріккен Араб Әмірліктері
DMO – Дестинацияларды басқару және маркетинг жөніндегі ұйымдар
ENIT – Италияның туризм жөніндегі ұлттық басқармасы
ҚР ҰЭМ - Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі
ИКПТ - Туризмнің бәсекеге қабілеттілік индексі
ДЭФ – Экономика және қаржы департаменті
PPP - Сатып алу күшінің паритеті
USD – АҚШ доллары
АҚ – Акционерлік қоғам
ЖШС – Жауапкершілігі шектеулі серіктестік
SWOT – Күшті, әлсіз, мүмкіндік және қауіптілікті талдау
ЖК – Жеке кәсіпкер
ВМС - Вест Мотор Сервис
ТМД – Тәуелсіз мемлекеттер достастығы
БАҚ - Бұқаралық ақпарат құралдары
ТТСІ - Туризмнің бәсекеге қабілеттілік индексі

Кіріспе

Зерттеу тақырыбының өзектілігі.

Туризм және туристік қызметтерге сұраныстың артуы жыл сайын көптеген елдер үшін үлкен табыс пен пайданың көзіне айналуда. Дүниежүзілік саяхат және туризм кеңесінің (WTTC) мәліметтері бойынша саяхат және туризм қазіргі уақытта жаһандық ЖІӨ мен жұмыспен қамтуға қосқан үлесі бойынша әлемдегі ең ірі сала болып табылады.

Қазақстанның кейінгі әлеуметтік-экономикалық дамуы ішкі нарықты кеңейту және ұлттық экономиканың, оның жекелеген салалары мен салаларының бәсекеге қабілеттілігін арттыру жағдайында мүмкін болады. Еліміздің осындай дамуының басым бағыттарының бірі – қазіргі уақытта әлемдік экономикада екінші орында тұрған туризм. Қазақстанда әлемдегі дамыған туристік елдердің қатарына кіру үшін барлық объективті алғышарттар бар.

Потенциалды тартымды туристік аймақтар орналасқан орасан зор туристік-рекреациялық әлеуетке ие бола отырып, Қазақстандағы туризм дамудың жеткіліксіз деңгейімен сипатталады. Туризмнің жалпы ішкі өнімдегі үлесі 2018 жылы 2 пайызды құрайды. Қазақстанда халықты жұмыспен қамтудың өсуін қамтамасыз ету және шетелдік және отандық инвесторлар үшін тартымды инвестициялық ахуал жасау үшін елдегі даму қарқындылығын арттырудың барлық болашағы бар.

Қазақстандағы туризмнің дамуы, тұтынушының нақты қызметтерге сұранысты сандық жағынан да, сапа жағынан да қалыптастырудағы рөлінің артуы объективті түрде жаңа талаптар қойды. Туризм саласындағы зерттеулер жаһандық даму тенденциясы жағдайында өмірдің барлық дерлік саласы мен экономиканың барлық секторлары өзгерістер мен модификацияның жаңа міндеттеріне тап болып отырғанын көрсетеді. Қазақстандағы туризм де ерекшелік емес. Осындай жағдайларда осы саладағы бүгінгі әлем алдында тұрған сын-қатерлерге жауап ретінде Қазақстандағы туризмді дамыту тұжырымдамасын атап өту маңызды.

Бүгінгі күні Қазақстанда «Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023 жылға дейінгі тұжырымдамасы» құжаты қабылданды [1]. Бұл құжатта туристік нысандарды салу және реконструкциялау, туризм инфрақұрылымын дамыту және туристік өнімдерді жетілдіру бағдарламасы бар. Заманауи бәсекеге қабілетті туристік өнімді құру бюджетке түсетін салық түсімдері, валюта ағыны, жұмыс орындарының санын көбейту, сондай-ақ оның сақталуы мен ұтымды пайдаланылуын бақылауды қамтамасыз ету арқылы ел экономикасының дамуына елеулі үлес қоса алады. мәдени және табиғи мұра. Осының барлығы 2050 жылға қарай қуатты мемлекет, дамыған экономика және жалпыға бірдей еңбек мүмкіндіктері негізінде өркендеген қоғам құру және әлемнің ең дамыған 30 елінің қатарына ену басты мақсатқа қол жеткізуге ықпал етеді.

Бүгінгі күннің басты міндеті – Қазақстан Республикасындағы басқа да сабақтас салалардың дамуына ықпал ететін туризмді дамыту саласындағы проблемалар мен міндеттерді зерделеу қажеттілігі. Туризм индустриясының мәселелерін дамыту мен шешудің өзі осы нарықтың мүмкіндіктері мен қызметтерге сұраныстың артуына әкеліп соғатыны және соның нәтижесінде Қазақстанның экономикалық көрсеткіштерінің дамуына әсер ететіні сөзсіз.

Атырау облысында туризмді дамыту маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Осы орайда облыстың туризм саласында Қазақстанның брендіне айналуы үшін жұмыстарды жүргізу қажет. Магистрдің жұмысы Атырау облысы, Құрманғазы ауданындағы туризм саласының тиімділігін арттыру жолдарын зерттеуге арналған.

Атырау облысының батысындағы Құрманғазы ауданы 1928 жылы Теңіз ауданы деген атпен құрылған. 1993 жылы қазақтың ақыны, күйші Құрманғазы Сағырбайұлының құрметіне Құрманғазы ауданы болып өзгертілді.

Ауданның аумағы 20,8 мың шаршы км. Аумақтың рельефі – өзендері кесіп өтетін аласа жазық, топырағы сазды, құмды. Аудан орталығы 1973 жылы құрылған Ганюшкино ауылында орналасқан. Облыс орталығынан Атырау қаласына дейінгі қашықтық 260 шақырым. Құрманғазы ауданының аумағын көптеген өзендер кесіп өтеді, ең үлкен өзен – Қиғаш. Шаруашылықтардағы негізгі бағыт – қой шаруашылығы және егістік шаруашылығы. Облыста балық аулап, балық өңдейтін кооперативтер бар.

Балқұдық ауылынан бірнеше шақырым жерде Қазақстан шекарасы арқылы Ресейге өтетін бақылау-өткізу бекеті бар, ол жерден тек Ресей мен Қазақстан азаматтары ғана өтеді.

Құрманғазы ауданында бірнеше балық аулайтын демалыс орындары бар. Аңшылық пен балық аулауға туристерді қабылдау жұмыстары нақты жолға қойылған.

Солардың бірі – жоғары деңгейдегі элиталық демалысты ұсынатын «Қиғаш» базасы. Мұнда сіз қызықты балық аулауға ғана емес, сонымен қатар табиғаттың қол тимеген сұлулығынан ләззат ала аласыз.

Бұл отбасылық демалыс үшін ең жақсы орын, мұнда демалыс шынымен толық, таза ауа, ерекше әдемі табиғат, Құрманғазыдағы Қиғаш балық аулау базасындағы ең жақсы жағдайлар болады. Көптеген жылдар бойы дәлелденген Құрманғазыда балық аулау тіпті жаңадан бастағандар мен тәжірибесіз балық аулаушылардың демалушыларын кәсіби маман ретінде сезінеді. «Қиғаш» және оның су қоймаларында ең бай су әлемі бар: сазан, табан, шортан, көксерке, алабұға, т.б.

Шешілетін ғылыми мәселенің қазіргі жағдайы.

Туризм мәселелері бойынша батыстық экономикалық ғылым саласының экономикаға қосқан үлесін есепке алу және есептеу әдістемесін жасауда келесі авторлар ерекшеленеді: К.Каспар, Ф.Кларк, А.Кох, М.Опперман, К.Рихтер, Х.Руттер, В.Фрейер.

Қазіргі ғылыми әдебиеттерде туризмді ұйымдастыру және экономика теориясы бойынша ғалымдардың туризмді дамыту мәселелерінің теориялық

мәселелерін әзірлеу жалғасуда, соның ішінде Азара В.И., Биржакова М.Б., Богданова Е.И., Бугроменко В.Н., Гольц Г.А., Горский Ж.И.К., Громова Н.Н., Грымова И.В., Гуляев В.Г., Канторович ЖИ.Б., Карпова Г.А., Кириллова А.Т., Козырева В.М., Котелкина В.И., Кузнецова Ю.В., Ильина Н.И.

Туризмді дамыту мәселелерін зерттеген қазақстандық авторлар: Рахымбекова Ж.С., Смыкова М.Р., Ердәулетов С.Р., Садуов А., Ержанова С.Қ., Сансызбайқызы С., Дүйсен Г.М., Сұрағанова С.К., Намазбеков М., Мамраева Д.Г. және т.б. Заманауи туризм мәселелерін зерттеудің белсендірілуіне қарамастан, қазіргі Қазақстан экономикасының даму факторы ретінде туризмнің әлеуметтік-экономикалық даму процесі жеткіліксіз зерттелген.

Жұмыстың мақсаты – экономикалық өсуді қамтамасыз ету факторы ретінде Атырау облысы Құрманғазы ауданында туризмді дамыту бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Магистерлік жұмыс міндеттері:

- Туризмнің мәнін және оның түрлерін ашу.
- Туризмді дамытудағы шетелдік тәжірибені зерттеу.
- Туризмнің Қазақстан экономикасының дамуына әсерін талдау.
- Атырау облысы Құрманғазы ауданындағы туристік әлеуетті және туризмді дамыту перспективаларын бағалау.

Зерттеу объектісі – Атырау облысындағы туризм.

Зерттеу пәні - Туристік әлеуеттің қолдау шараларының жүйесі. Атырау облысы, Құрманғазы ауданы мысалында.

Зерттеу нәтижелерінің ғылыми жаңалығы - экономикалық әдебиеттерде жеткілікті түрде дамымаған мәселенің тұжырымдалуына байланысты және мыналардан тұрады:

- Туризмге, оның түрлері мен құрылымдық ерекшеліктеріне толық сипаттама берілген.
- Қазақстандағы туристік индустрияның негізгі тенденциялары анықталды.
- Қазақстандағы туризмнің дамуына әсер ететін факторлар анықталды.
- Атырау облысы Құрманғазы ауданында қазіргі заманғы экономикалық жағдайда туризм саласын одан әрі дамыту үшін практикалық ұсыныстар әзірленді.

Зерттеу әдістері. Зерттеу барысында деректерді саралау, талдау, топтау және жүйелеу әдістері қолданылды.

Гипотеза. Атырау облысы Құрманғазы ауданының туризмін дамыту, инфрақұрылымының даму дәрежесіне байланысты.

Жұмыстың практикалық маңызы. Бұл тұжырымдар мен практикалық ұсынымдар туризм саласын тиімді басқару және реформалау үдерісін жетілдіру шараларын әзірлеуге, сондай-ақ Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуында туристік әлеуетті пайдалану механизмін әзірлеуге ықпал ете алады.

Магистерлік жұмыстың құрылымы. Бұл жұмыс нормативтік сілтемелерден, аббревиатуралардан, кіріспеден, үш тараудан, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер тізімінен және қосымшалардан тұрады.

Әдебиетке шолу

Туризмнің мәні және оның түрлері

Нарықтық экономиканың қазіргі жағдайында қызмет көрсету индустриясы маңызды рөл атқарады. Кәсіпорындардың инвестициялық белсенділігі және халықтың сатып алу сұранысы көбінесе сервистік индустрияның дамуына байланысты. Қазіргі жағдайда туризм өмірдің барлық салаларына еніп, қоршаған әлем мен ландшафтты өзгертетін ең жарқын құбылыстардың бірі болып табылады. Туризм әлемнің көптеген мемлекеттері мен өңірлері үшін әлеуметтік-экономикалық, саяси және мәдени қызметтің жетекші бағыттарының біріне айналды.

Туризм (фр. *tourisme*; *tour* – серуендеу, сапар) қоғамның даму кезеңінде пайда болды, адамның жаңа жерлер туралы ақпарат алу қажеттілігі, осы ақпаратты алу құралы ретінде саяхаттау адамзат қоғамының дамуының объективті заңы болды. Саяхат адамға рахат әкеледі және демалуға мүмкіндік береді [2].

ҚР "туристік қызмет туралы" Заңында туризм жеке тұлғалардың ұзақтығы 24 сағаттан 1 жылға дейін немесе 24 сағаттан аз, бірақ уақытша болатын елдегі ақылы қызметпен байланысты емес мақсаттарда түнеумен саяхат ретінде қарастырылады [3].

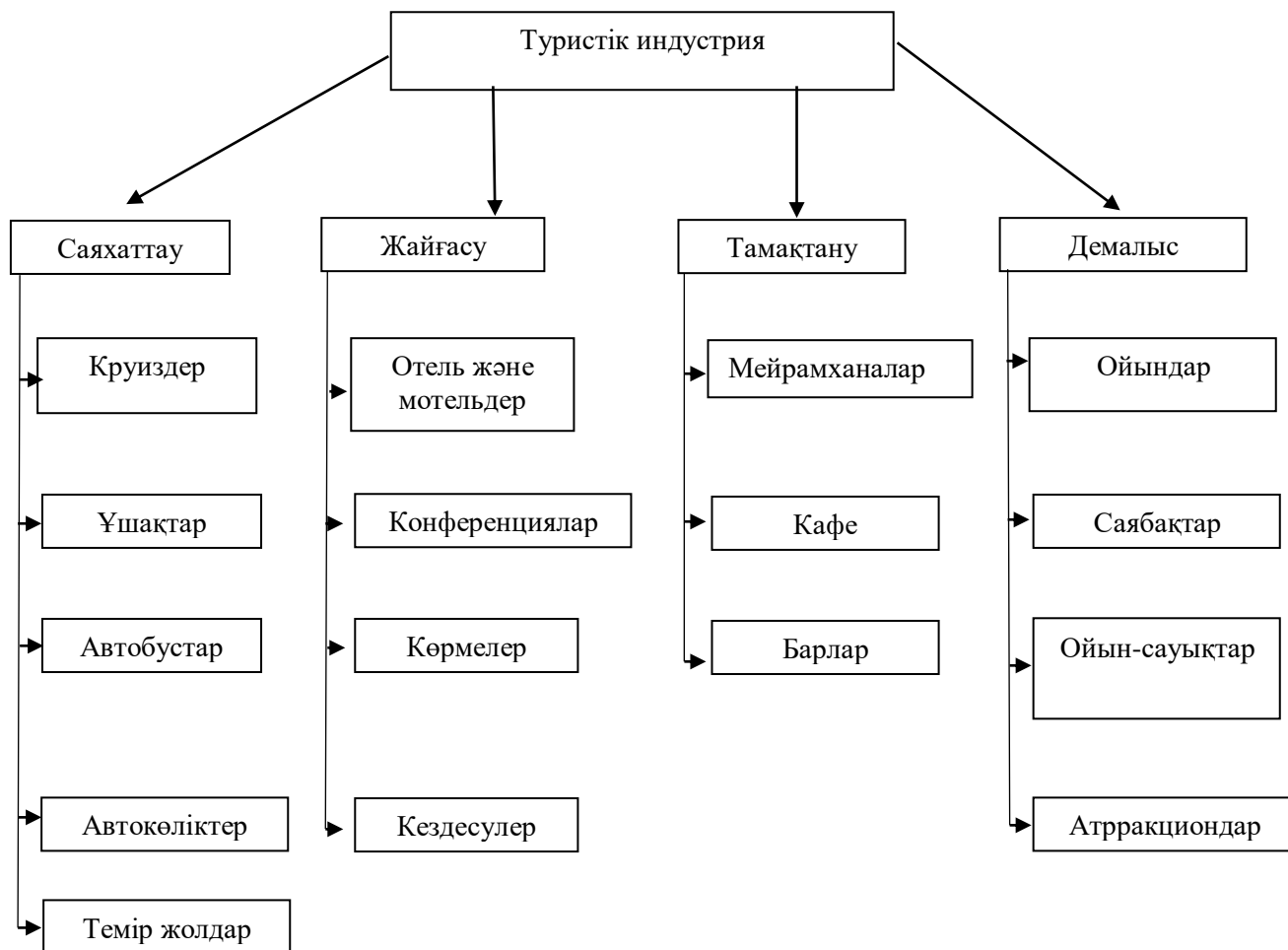
Запесоцкий А. С. - ның пікірінше, туризм-бұл біріншіден, әлеуметтік-мәдени және демалыс қызметінің түрі (яғни, адамдардың тұрғылықты жерінен және жұмыс орнынан басқа елге немесе өз елінің аумағына барлық еркін қозғалысы), екіншіден, пайда болатын қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін қажетті қызметтерді өндіретін сала саяхат барысында [4].

Бірқатар ғалымдар туризмді ішкі немесе бір елден екінші елге уақытша қоныс аударумен байланысты халықтың көші-қонының бір түрі деп санайды (В.Преображенский, В. Азар, П. Олдак, Ю. Ведомый). Ғалым-экономистердің көпшілігі-қызмет көрсету саласына жататын экономиканың ерекше саласы (Герасименко В., Мацола В. және т.б.) [5].

Туристік жүйе дегеніміз-туристік қызметтер кешенін ұсынатын туристік және экскурсиялық компаниялардың қызметін және оның сапары немесе саяхаты кезінде пайда болатын адамдардың қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында туристік тауарларды сатуды қамтитын экономиканың нақты саласы.

Туризмнің базасы туристік ресурстар болып табылады, оларға туристік көрсету объектілерін қамтитын табиғи - климаттық, тарихи, әлеуметтік-мәдени, сауықтыру объектілері, сондай-ақ туристердің рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруға, олардың физикалық күштерін қалпына келтіруге және дамытуға жәрдемдесуге қабілетті өзге де объектілер жатады.

Туризмді өнімді өндіретін, сондай-ақ оны сатуды қамтамасыз ететін сала ретінде қарастырған жөн. Туристік индустрияның құрылымы (сурет 1).

Сурет 1 - Туристiк индустрияның құрылымы

Ескертпе – [6] әдебиет негiзiнде автормен құрастырылған

Туристiк индустрияға туристердi орналастыру құралдарының, көлiктiң, қоғамдық тамақтандыру объектiлерiнiң, ойын - сауық объектiлерiнiң, танымдық, сауықтыру, iскерлiк, спорттық және өзге де мақсаттағы объектiлердiң; туристiк қызметтi жүзеге асыратын ұйымдардың, сондай-ақ экскурсиялық қызметтер мен гидтердiң (гид-аудармашылардың) қызметтерiн ұсынатын ұйымдардың жиынтығы жатады [3].

Жалпы, туризм индустриясы табиғи ресурстардың негiзiне сүйенедi. Бұл iргетас демалушылар үшін тартымды болуы керек және жақсырақ таза табиғатқа ие болуы керек. Сонымен бiрге табиғи аумақтар болуы керек [7]:

а) туристер мен кезектердiң толып кетуiне жол бермеу үшін тиiстi мөлшерде,

б) қауiпсiз және әртүрлi қауiптерден қорғаңыз, мысалы: өсiмдiктермен улану, ластану, қауiптi жәндiктердiң, жануарлардың болуы.

Туристiк қызметтердi ұсыну табиғи апаттардан (жер сiлкiнiсi, құрғақшылық, су тасқыны, көшкiн) таза жерлерде жүзеге асырылуы тиiс. Туризм дегенiмiз-көптеген қызмет санаттарын қамтитын сала. Туризм

индустриясының барлық секторлары өзара тәуелді және бір-бірімен байланысты. Мысалы, тау шаңғысы курортының жетістігі шаңғышыны көлбеу жерге жеткізуге, орналастыру кезінде қызмет көрсету деңгейіне, тамақтануға және курортта демалу кезінде туристерге ұсынылатын басқа қызметтерге байланысты. Тау шаңғысы курорттарымен байланысқан шағын ұйымдар тәуелсіз компаниялар ретінде жұмыс істейді, бірақ олар бір-біріне өте тәуелді. Бұл тәуелділік жалпы күш-жігерді қажет етеді, бірақ олардың бизнесі үнемі бәсекелеседі және тұтынушылар үшін күреседі, бұл өзара жұмысты қиындатады.

Кешендердің материалдық-техникалық базасының құрылымы мен мазмұны табиғи-климаттық факторлармен бірге туристік саладағы сұранысқа әсер ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады. Бұл бизнестің несиелік және қаржылық жағдайы қызметтер жиынтығымен және оларды материалдық-техникалық қамтамасыз етумен анықталады. Бай материалдық-техникалық база және жақсы табиғи-климаттық жағдайлар жылдың кез келген уақытында отандық және шетелдік туризмді тартады, бұл тұтастай алғанда мемлекет экономикасына оң әсер етеді.

Туристік жүйенің материалдық-техникалық базасы төменде толығырақ берілген [5]:

- тіршілікті қамтамасыз етудің технологиялық және техникалық жүйелері;

- құрылыстар, ғимараттар және оларға іргелес аумақ;
- тұрмыстық техника;
- спорттық-сауықтыру және туристік мақсаттағы мүкәммал мен техника.

Ғимараттарға, ғимараттарға іргелес аумақтармен бірге мыналар жатады: тұрғын үйлер (Кемпингтер, коттедждер, қонақ үйлер және т. б.), автотұрақтар, тікұшақтар, ойын – сауық, ойын-сауық және демалыс үшін алаңдар және т. б.

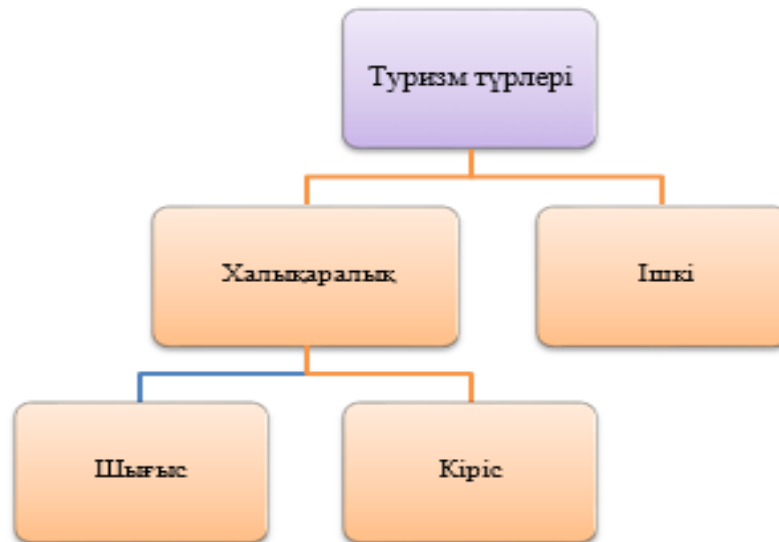
Тіршілікті қамтамасыз етудің технологиялық және техникалық жүйелеріне мыналар жатады: кәріз, сумен жабдықтау және электрмен жабдықтау жүйелері; радиофикация және телефондандыру; өртсөндіру; жылумен жабдықтау және жылыту; коммуникациялар; өрт және күзет дабылы; ауа және желдету кондиционерлері; көтеру-көлік және жүк көтеру жәнет. б.

Тұрмыстық техникаға мынадай жабдықтар мен аспаптар жатады: үй-жайдағы микроклиматтарды сауықтыру үшін; жеке гигиена мен медицинаны жеке пайдалану үшін, электр жылыту; шаң жинау; тоңазытқыш және т. б.

Туристік және спорттық Техника мен мүкәммал мыналарды қамтиды: көлік (мото-, вело -, су-мотор және т.б.); Ойын автоматтары, тренажерлер, далада тамақ дайындауға арналған техника мен ыдыс-аяқ, далада тұрғын үйге арналған техника.

Туризмнің негізгі түрлерін төмендегі суреттен көруге болады (сурет 2).

"Туристік қызмет туралы" Заңның 6-бабының нормаларына сәйкес халықаралық және ішкі туризм Қазақстандағы туризмнің ұйымдастырушылық нысандары болып танылады. Ішкі туризм-Қазақстан шегінде ҚР азаматтары мен оның аумағында тұрақты тұратын адамдардың саяхаты.

Сурет 2 - Турист тұрақты тұратын ел бойынша туризм түрлері
Ескертпе - [3] әдебиет негізінде автормен құрастырылған

Ішкі, кіру және шығу туризмі әртүрлі тәсілдермен біріктірілуі мүмкін, халықаралық туризмнен басқа, ұлттық туризм және туризм ел ішінде [9].

Ұлттық туризм ішкі және сыртқы туризмді қамтиды және ұлттық өндіріс (жалпы ұлттық өнім) санатына жатады.

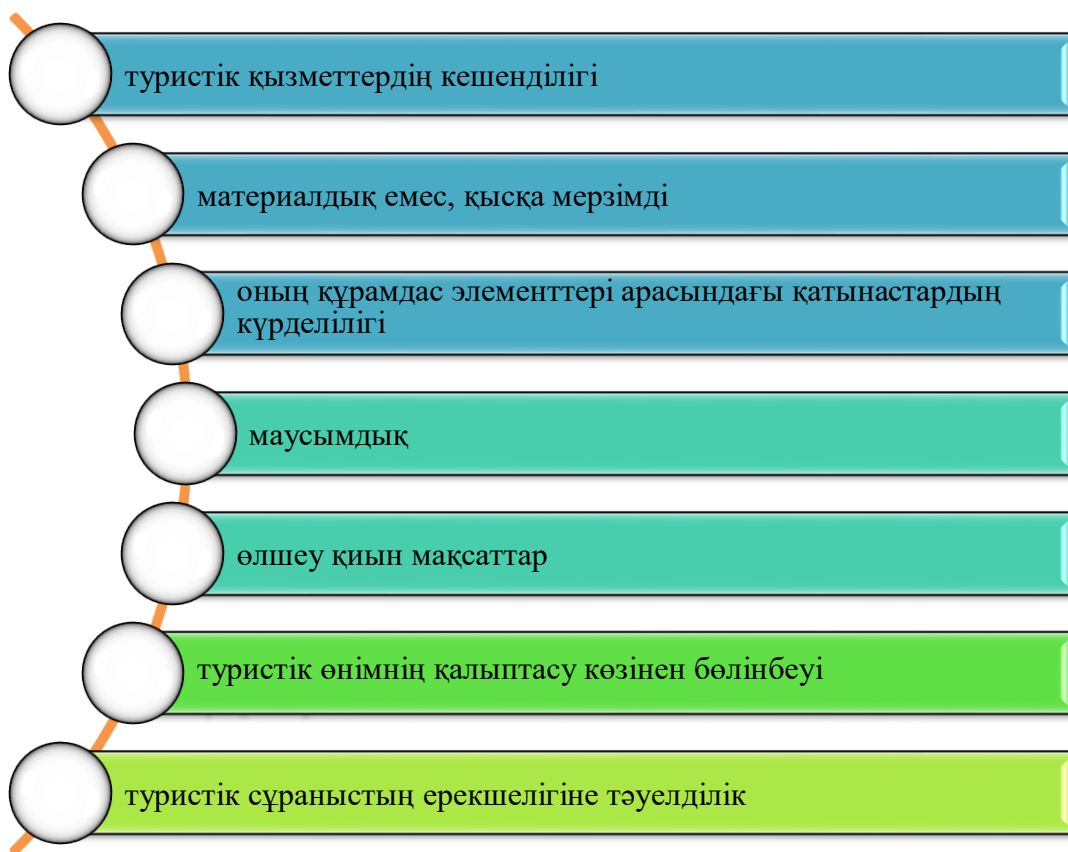
Ел ішіндегі Туризм ішкі және келу туризмін қамтиды және жиынтық ішкі туристік тұтынуға, яғни ішкі және шетелдік туристердің жиынтық шығындарына сәйкес келеді.

Туризмнің басқа түрлері де бар. Олар төменде кестеде көрсетілген.

Кесте 1 - туризм түрлерінің жіктелуі

№	Белгісі	Туризм түрлері
1	Сапарлардың мақсаты	Рекреациялық, релаксациялық, экскурсиялық, іскерлік, Конгресс, этникалық, коммерциялық, спорттық, білім беру, діни
2	Жас принципі	Балалар, жастар, орта жастағы, үшінші жастағы
3	Маусымдық белгі	Жазғы, қысқы, маусымаралық
4	Пайдаланылатын көлік түрі	Автобус, авиация, теміржол, жаяу жүргіншілер, автомобиль
5	Сапарда болу ұзақтығы	Қысқа мерзімді (3-6 күн), Орта мерзімді (7-14 күн), ұзақ мерзімді (15 және одан да көп күн)
6	Саяхат географиясы	Құрлықаралық, халықаралық, өңірлік, жергілікті, шекаралас
7	Қатысу нысаны	Жеке, топтық, отбасылық
8	Қаржыландыру көздері	Әлеуметтік, инсентив-турлар, жеке турлар
Ескертпе - [10] әдебиет негізінде автормен құрастырылған		

Туристiк қызметтердiң ерекшелiгi төмендегi суретте көрсетiлген (сурет 3).

Сурет 3 - Туризмнiң қызмет көрсету элементi ретiндегi ерекшелiктерi
Ескертпе- [2] әдебиет негiзiнде автормен құрастырылған

Сонымен қатар, туристiк қызмет тұрақты емес сапаға ие болғандықтан, оны бағалауда субъективтi тәсiл бар, үнемі бақылау қажет, яғни менеджменттiң бұл функциясы туристiк бизнесте ерекше маңызға ие болады. Туристiк қызмет бiрегей, оны барлық жағынан қайталау мүмкiн емес. Тiптi бiр туристiк агенттiкте бiрдей маршрут бойынша екi тур жиi әртүрлi жолдармен жүредi.

Осылайша, туризм туристердiң, жеткiзушiлердiң, жергiлiктi билiк органдарының және жергiлiктi халықтың туристiк қызмет процесiнде өзара әрекеттесуi кезiнде туындайтын құбылыстар мен қатынастардың жиынтығы ретiнде анықталуы мүмкiн. Тiкелей туризмге авиакомпаниялар, автокөлiк жалдау компаниялары, темiржолдар, автобустар, қонақ үйлер мен мейрамханалар тартылды.

Туризмдi дамытудың қазiргi тенденциясы оның жалпы әлемдiк экономикаға, сондай-ақ белгiлi бiр мемлекеттердiң экономикасына әсерiн растайды. Туризм ұлттық экономиканың негiзгi бiрiктiрiлген саласы ретiнде қарастырылады, оның қызметi демалыс пен саяхат кезiнде адамдарда болатын нақты қажеттiлiктердi қанағаттандыруға бағытталған. Сонымен қатар, туризм осы саланы реттеудiң тиiмдi жүйесiн қалыптастыру кезiнде аймақ экономикасының өсуiн қамтамасыз етедi.

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, туристік бизнес даму қарқыны мен кірістілігі бойынша тек мұнай өндіру мен өңдеуден төмен. Дүниежүзілік туристік ұйымның ақпаратына сәйкес, ол өндірістік-сервистік нарық айналымының 10% - береді, оның үлесіне салық түсімдерінің 5% - ы, әлемдік инвестициялардың 7% - ы, әлемдік жалпы ұлттық өнімнің 6% - ы тиесілі.

Зерттеулер көрсеткендей, туризм саласында жаңа жұмыс орындарын құру кез-келген басқа секторға қарағанда тез өсуде. WTTC қазіргі уақытта жаһандық деңгейде саяхат және туризм саласында шамамен 236 миллион адам жұмыс істейді деп есептейді және бұл көрсеткіш алдағы онжылдықта 303 миллионға дейін өседі деп болжануда [14].

Туризм адамның коммуникативті қажеттілігін - қарым-қатынас пен ақпарат алмасу қажеттілігін қанағаттандыруға ықпал етеді. Достар мен туыстарға бару, гуманитарлық және іскерлік байланыстар орнату мақсатында туристік сапарлар саны артып келеді. Туризм халықтар арасындағы бейбіт және достық қарым-қатынастарды дамытуда, ұлтаралық байланыстарды кеңейтуде маңызды рөл атқарады [16]. "Туризмді, ең алдымен, елдер мен континенттердің экономикалық қатынастары тұрғысынан қарастыру керек. Халықаралық туристік байланыстар неғұрлым тұрақты сипатқа ие болса, әлемдік экономика соғұрлым болжамды болады, ал әлемдік конъюнктура тұрақты болады", - деген қорытындыға канадалық ғалымдар туризмнің қазіргі жай - күйін талдау негізінде келді.

Бұл сала бюджеттік субсидияларсыз дами алатын шағын бизнес компанияларының жұмыс істеуі үшін қолайлы орта болып табылады. Туризм кәсіпорындары қысқа мерзімде және кең ауқымда шетелдік инвестицияларды тарту үшін перспективалы болып табылады [17].

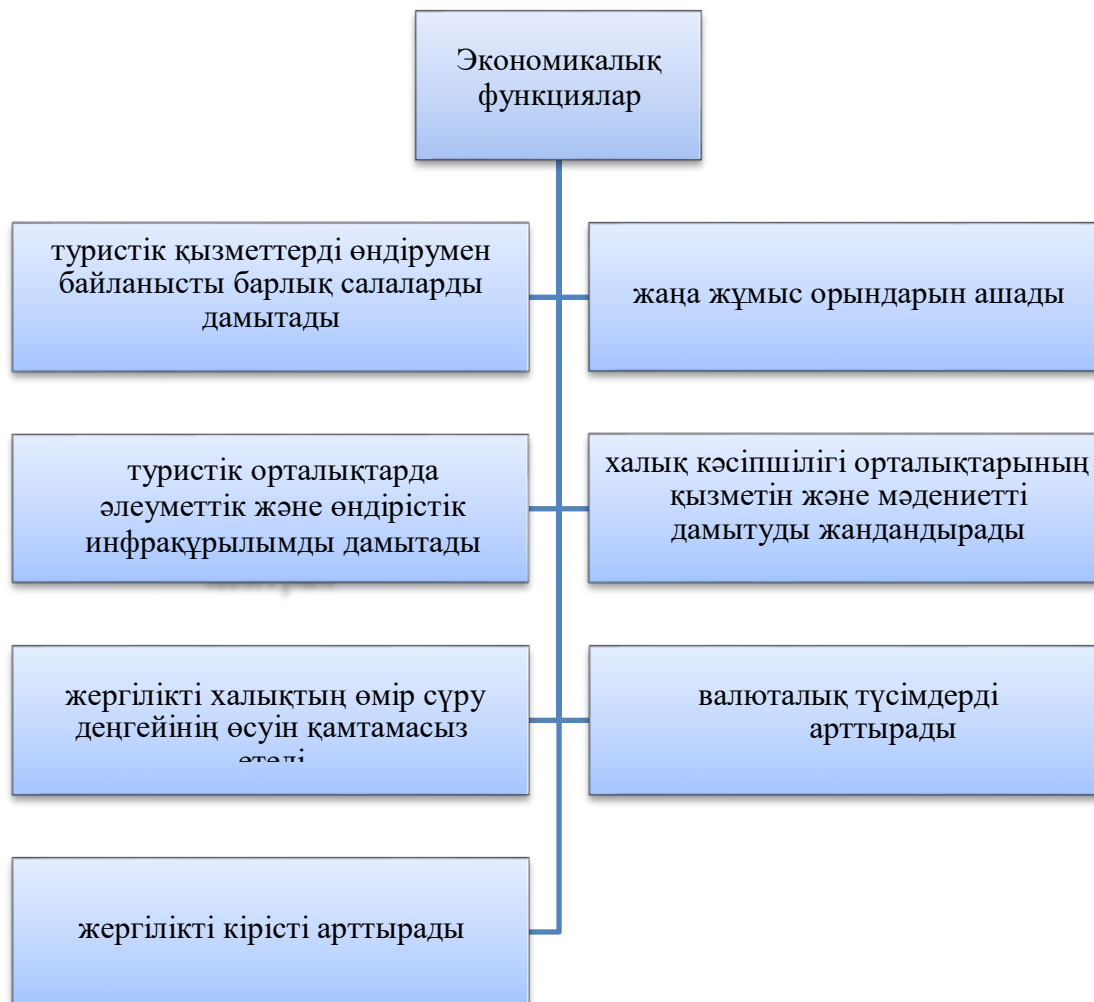
Экономикалық әсерден басқа, туризм де маңызды әлеуметтік рөл атқарады, ол бос уақытты ұтымды пайдалануда, оны адамның физикалық және рухани күштерін қалпына келтіруге және кеңейтуге бағытталған қызметпен толтыруда көрінеді. Туризмнің дамуы экономиканың адамдардың адам қажеттіліктеріне бағдарлануын арттырады. Туризм өскелең ұрпақты тәрбиелеуде де маңызды орын алады: оның білімі мен мүдделерінің көлемін кеңейту, эстетикалық талғамдарды қалыптастыру, қоғамға және қоршаған ортаға деген көзқарас.

Туризмнің жан-жақты ықпалына байланысты Қазақстанның мемлекеттік заңнамалық актілері оны мемлекет экономикасының басым салаларының бірі деп таниды. Бірақ, қазіргі жағдайда Қазақстанның туристік бизнесінің жай-күйі экономиканың мүмкіндіктеріне және халықтың туристік қызметтерге деген қажеттіліктеріне толық сәйкес келмейді.

Туристік жүйенің ерекшелігі-мемлекеттік экономиканың бұл саласы қызметтердің белгілі бір түрін тұтыну құқығын береді, сонымен бірге қызметтердің өзі экономиканың басқа салаларында қалыптасады. Туристік жүйеде үш экономикалық функция ерекшеленеді: жұмыспен қамту, өндірістік функция және табыс құру. Ғалымдар тобы экономикалық функциялардың осы

тізімін екі функциямен толықтыруды қажет деп санайды - аймақтық теңгерімсіздіктерді тегістеу және төлем балансының ауытқу балансы.

Елдің экономикалық кешеніндегі туристік жүйенің орны осы функцияларды жүзеге асырумен анықталады. Туристік жүйенің экономикалық функциялары төмендегі суретте көрсетілген (сурет 4).

Сурет 4 - Туризмнің экономикалық функциялары
Ескерту- [18] автормен дереккөз негізінде құрастырылған

Туристік жүйенің экономиканың басқа салаларымен тығыз байланысы бар: экологиялық, қаржылық-экономикалық және әлеуметтік - мәдени және т.б. көбінесе бұл салалардың әсері туристік қызметтің бақыланбайтын субъектілері болып табылады.

Туризм телекоммуникация және көлік, құрылыс, сауда, ауыл шаруашылығы және т.б. сияқты салаларға әсер ете отырып, аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуына ықпал етеді.

Статистикаға сәйкес, әлем елдерінің 83% — ы үшін туризм бүгінгі таңда бес негізгі табыс көзінің бірі болып табылады, ал әлем елдерінің 38% - ы үшін туризм негізгі табыс көзі болып табылады. Сонымен қатар, туризм жұмыс орындарының саны бойынша экономиканың барлық басқа салалары арасында

көшбасшылық позицияны және әлемде бірінші орынды алады. Ал 2005 жылы туризм саласында 115 млн. адам жұмыс істесе, сарапшылар 2020 жылы әлемде 550 млн. жұмыс орны құрылады деп болжайды [19].

Туристердің негізгі алмасуы туристерді жеткізуші мемлекеттер арасында жүреді, сонымен бірге сол елдерден дамушы елдерге туристердің айтарлықтай ағымы жасалады. Дамушы елдердегі көшпелі туризм өте әлсіз [20].

Туризм саласындағы барлық мамандар туризмді дамытудың негізі экономикалық және әлеуметтік прогресс екендігімен келіседі. Неғұрлым егжей-тегжейлі талдау туризмнің дамуына әсер ететін көптеген факторлардың ішінде негізгі факторларды бөлуге мүмкіндік береді: саяси, экономикалық, әлеуметтік-демографиялық, мәдени-танымдық, ғылыми-техникалық.

Сонымен, туристік жүйенің дамуы әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешуде маңызды рөл атқарады. Әлемнің көптеген елдерінде туризм есебінен жаңа жұмыс орындары құрылды, халықтың жоғары өмір сүру деңгейі қамтамасыз етілді, мемлекеттің төлем балансын жақсарту үшін алғышарттар жасалды. Туристік жүйенің дамуымен бірге білім деңгейі артады, халыққа медициналық қызмет көрсету жүйесі жетілдіріледі, ақпарат таратудың жаңа құралдары енгізіледі және т. б. Туризм мәдени әлеуетті дамытуға және сақтауға әсер етеді, әртүрлі халықтар мен елдер арасындағы қатынастарды үйлестіруге ықпал етеді, коммерциялық құрылымдарды, қоғамдық ұйымдар мен үкіметті қоршаған ортаны сауықтыруға және сақтауға белсенді қатысуға ынталандырады.

Туризм-бұл мемлекеттің бүкіл ұлттық экономикасын сауықтыруға мүмкіндік беретін тетік. Көптеген елдерде туризм жалпы ішкі өнімді (ЖІӨ) құруда, халықты жұмыспен қамтамасыз етуде, қосымша жұмыс орындарын құруда және сыртқы сауда балансына жағымды әсер етуде маңызды рөл атқарады. Бұл сектор экономиканың кең тұтыну тауарларын өндіру, құрылыс, байланыс және көлік, ауыл шаруашылығы сияқты негізгі салаларына айтарлықтай әсер етеді. Туристік жүйені дамыту оның материалдық-техникалық базасы мен инфрақұрылымын дамыту кезінде ғана мүмкін болады.

Ішкі туризм әлеуметтік-экономикалық дамудың өзіндік катализаторы болып табылады және әлемдегі ең тиімді бағыттардың бірі болып табылады. Бүгінгі таңда туристік жүйенің рөлі мен маңызы айтарлықтай өсті.

"2023 жылға дейінгі туризмді дамыту тұжырымдамасында" туризмді Қазақстанның экономикалық дамуындағы ұлттық басымдықтардың бірі деп санау үшін негізгі әлеуметтік және экономикалық алғышарттар келтірілген [1]:

1) Халық табысының, бюджетке түсетін түсімдердің өсуі, әлеуметтік көңіл-күйдің жақсаруы, жаңа жұмыс орындарын құру, оның ішінде ауылда және алыс өңірлерде;

2) Қазақстанның өңірлері мен ауылдарын дамытуға, атап айтқанда, алыс аудандарда инженерлік және көлік желілерін, туристік инфрақұрылымды дамытуға, ҚР шекарасы арқылы өткізу пункттерін дамытуға қосқан үлесі;

3) Халық арасында кәсіпкерлік мәдениетін дамыту, отбасылық, шағын бизнесті, оның ішінде туристік кластерлердің неғұрлым перспективалы өңірлерінде маңызды туристік жобаларды іске асыру арқылы жүргізу;

4) Экономиканың аралас салаларында, оның ішінде сауда, ауыл шаруашылығы, жеңіл және тамақ өнеркәсібі, көлік, машина жасау, креативті индустрия, өндірістік емес салада даму мүмкіндіктерін ынталандыру;

5) Белсенді елдік маркетинг және Ұлы Жібек жолы брендинің ілгерілету есебінен республиканың өңірлік және әлемдік нарықтарда танымалдылығын арттыру;

6) Ұлттық және мемлекетаралық байланыстарды ілгерілетуге ықпал ететін, оның ішінде "Мәңгілік Ел" идеясының құндылықтарын насихаттауға ықпал ететін мәдени-танымдық, әлеуметтік-мәдени, балалар-жасөспірімдер, спорт, этнографиялық, медициналық, ғылыми және туризмнің өзге де түрлерін ілгерілетуді қоса алғанда, оң және нәтижелі мәдениетаралық қатынастарды қалыптастыруға ықпал ету;

7) ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік Мәдени мұра тізіміне, сондай-ақ республикалық деңгейдегі мемлекеттік Тарих және мәдениет ескерткіштерінің тізіміне енгізілген Қазақстанның баға жетпес және үлкен тарихи-мәдени мұрасы.

Экономиканы әртараптандыру және әл-ауқат пен өмір сапасын арттыру жөніндегі ұлттық мақсаттарға қол жеткізу мақсатында туристік сала нақты туристік кластерлерде ұйымдастырылуы тиіс. Оларда ішкі және шетелдік туристер үшін бірегей туристік өнімдерді ұсынатын білікті қызметкерлері бар бәсекеге қабілетті туристік бизнес болуы тиіс. Бұл бағыттағы жетілдіру барлық мүдделі институттар – мемлекет, бизнес және қызметкерлер үшін туристік сектордан түсетін табыстың қуатты және тұрақты өсуіне әсер етуі тиіс.

Қазақстанда кіру және ішкі туризмді дамыту Туризмдегі, экономикадағы, демографиядағы, экологиядағы, технологиялардағы және басқа да салалардағы бірқатар нарықтық үрдістерге байланысты болады.

Туризмді дамыту, бір жағынан, осы аумаққа тән жағдайлармен, ал екінші жағынан, туристік бизнес субъектілері қызметінің нәтижелерімен анықталады: туризмнің жұмыс істеуі мен дамуы үшін жағдай неғұрлым қолайлы болса, одан барлық деңгейдегі экономиканың дамуына үлес қосуды қамтамасыз ететін қайтарым соғұрлым жоғары болады деп күтілуде.

Белгілі бір аймақтағы туризмнің даму деңгейін сипаттайтын көрсеткіштер екі блокқа топтастырылды. Біріншісіне туризмнің жұмыс істеу жағдайларының факторлық көрсеткіштерін, ал екіншісіне оның жұмыс істеу нәтижелерінің көрсеткіштерін жатқызамыз. Олар төмендегі суретте көрсетілген (сурет 5).

Сурет 5 - Туризмнің дамуына әсер ететін факторлар
Ескертпе- [21] автормен дереккөз негізінде құрастырылған

Туристік бизнестің даму тенденцияларын сипаттайтын көрсеткіштердің мұндай топтамасы шешілетін міндеттердің мақсаттарына байланысты көрсеткіштердің екі жиынтығы-нәтиже және фактор арасындағы байланыс, жақындық, сәйкестік дәрежесін анықтау мәселелерін шешуге мүмкіндік береді.

Осылайша, экономиканың 30-дан астам саласы туризммен тікелей немесе жанама түрде байланысты. Оның тиімді дамуы үшін жолдар, қонақ үйлер, тамақтану кәсіпорындарын қамтитын сапалы инфрақұрылым қажет. Мұның бәрі өңірлердің маңызды өзекті мәселелерін шешуге, жұмыс орындарын құруға және экономикалық дамудың біртектілігін жеңуге мүмкіндік береді.

Зерттеу әдістері

Зерттеу жүргізу барысында Қазақстандағы туризм саласының жағдайы мен мәселелерін бағалау, сондай-ақ оның дамуына әсер ететін факторларды анықтау және туризмнің елдің экономикалық даму көрсеткіштеріне әсерін анықтау үшін саралау, туристік саланың туристік саласын дамыту сияқты әртүрлі әдістер қолданылды. Мәліметтерді талдау, топтау және жүйелеу. Бұл әдістер зерттеудің тиімділігі мен дәлдігін қамтамасыз етуге мүмкіндік берді.

Ең алдымен Қазақстандағы туризм саласының қазіргі жағдайына талдау жасалды. Содан кейін талдау әдісін қолдана отырып, Қазақстандағы туристік индустрияның негізгі проблемалары және олардың себептері зерттелді.

Әрі қарай топтастыру әдісі арқылы еліміздегі туризмнің дамуына әсер ететін әртүрлі факторлар жинақталып, жіктелді. Бұл туризм индустриясының өсуіне ықпал ететін негізгі аспектілерді анықтауға, сондай-ақ ықтимал проблемалар мен шектеулерді анықтауға мүмкіндік берді.

Сондай-ақ туризмнің Қазақстан экономикасының даму көрсеткіштеріне ықпалына талдау жасалды. Деректерді жүйелеу әдісін қолдана отырып, нәтижелер құрылымдық түрде ұсынылды, бұл оларды талдауды жеңілдетіп, туризм индустриясы мен елдің экономикалық дамуы арасындағы байланысты анықтауға мүмкіндік берді.

Зерттеу барысында Атырау облысы Құрманғазы ауданындағы туристік әлеует пен туризмді дамыту перспективаларына ерекше назар аударылды. Ауданда орналасқан түрлі туристік-спорттық-әуесқойлық балық аулау, туризм және экотуризм объектілері зерттелді.

Зерттеудің қорытынды бөлімінде Қазақстандағы, әсіресе Атырау облысының Құрманғазы ауданындағы туризм инфрақұрылымы мен қызметтерін жақсарту жолдары ұсынылды. Ұсынымдар жүргізілген талдау негізінде әзірленіп, көлік инфрақұрылымын дамыту, орналастыру сапасын жақсарту, ұсынылатын туристік қызметтерді кеңейту және экотуризмді ілгерілету сияқты шараларды қамтыды.

Осылайша, зерттеу барысында деректерді саралау, талдау, топтау және жүйелеу әдістері қолданылды, бұл Қазақстанның туристік индустриясының жай-күйі мен мәселелеріне кешенді зерттеу жүргізуге, сондай-ақ келешегін анықтауға мүмкіндік берді. дамыту үшін және елдегі туризм инфрақұрылымы мен қызметтерін жақсарту жолдарын ұсынады.

Талдау және зерттеу нәтижелері

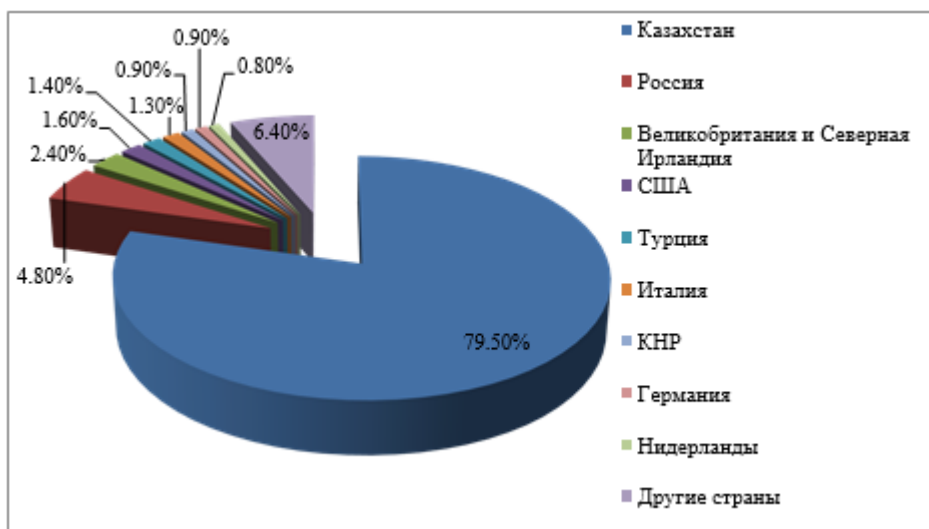
2022 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстанның ЖІӨ 102,9 млрд. теңгеге жетті, бұл ретте Атырау облысының ЖӨӨ өңірлерінің үлес салмағы 13,7% - құрады. Бұл Қазақстанның барлық 20 өңірі арасында жалпы ЖІӨ-нің 1/7 бөлігі. Жан басына шаққанда Атырау облысының ЖӨӨ ең жоғары болып табылады (жылына 20,5 млн.теңге), Қазақстан бойынша жан басына шаққандағы орташа ЖІӨ 2022 жылдың қорытындысы бойынша 5,2 млн. теңгені

құрайды. Өңірлер бойынша экспорт құрылымында Атырау облысы ең үлкен үлесті алады, ол 2022 жылдың қорытындысы бойынша 32,5 млрд. (2022 жылы Қазақстанның барлық экспортының 38,5%).

Алайда, өңірдің осындай жоғары экономикалық көрсеткіштеріне қарамастан, Атырау облысының экономикасын әртараптандыру жоғары емес. Атырау облысының экспорт құрылымындағы минералды өнімдердің үлесі 99,4% - ға тең. Сондықтан аймақ экономикасын әртараптандыру өте өзекті міндет болып табылады. Өңірде туризмді дамыту осындай әртараптандыру үшін бір мүмкін бағыт болып табылады.

Облыстың ЖӨӨ құрылымында "Өнер, ойын-сауық және демалыс" Экономикалық қызмет түрі бойынша 2022 жылы 15,8 млрд. теңгеге өндірілді. Бұл облыстың жалпы ЖӨӨ-нің 0,11% құрайды. Бұл өңірде осы саланы дамыту қажеттігін тағы да растайды.

Туристердің қатынауы келесідей: Қазақстандықтар 79,5%-ы, резидент еместер (722 515 адам) – Ресей Федерациясынан келушілердің 31,4% - ы, Қытай Халық Республикасынан келушілердің 7,4% - ы, Америка Құрама Штаттарынан келушілердің 5,9% - ы, Түркия Республикасынан келушілердің 5,9% - ы, Германия Федеративтік Республикасынан келушілердің 4,5% - ы, Италия Республикасынан келушілердің 2,9% және басқа елдерден келушілердің 42,0% (сурет 6).

Сурет 6 - Туристердің шыққан елдері
Ескертпе- [28] дереккөз

Осы деректеріне сүйене отырып, туристердің негізгі бөлігін Қазақстаннан келгендер (79,5%) құрайды деген қорытынды жасауға болады.

Саяхат мақсаттары бойынша: іскерлік және кәсіби сапарлардың пайызы 69,6% құрайды. Сонымен бірге бос уақыт, демалыс және рекреация – 25,0%, достар мен туыстарға бару – 3,0%, 2,4% - басқа мақсаттар.

Айта кетейік, қазақстандық туристер демалу және рекреация мақсатында көбірек саяхаттаған (30,7%), ал шетелдік келушілер Қазақстанға тек іскерлік және кәсіби мақсаттарда (93,2%) келген.

Шетелдік келушілердің 90 пайызы-Ресей, Қырғызстан және Өзбекстан сияқты ТМД елдерінің азаматтары. Қалған 10 пайызы-Қытай, Түркия және Иран азаматтары, дамыған елдер және басқалар (1-қосымша).

Саяхаттар мен туризмнің жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі (ИКПТ) Қазақстан 141 елдің ішінен 81-ші орынды иеленді, 2015 жылғы алдыңғы индекспен салыстырғанда өз позициясын біршама жақсартпады — 85-ші орын.

ИКПТ елдерді 5 негізгі санат бойынша 93 көрсеткіш бойынша бағалайды: 1) қолайлы орта; 2) туризм секторындағы саясат және қолайлы жағдайлар; 3) инфрақұрылым және 4) мәдени және табиғи ресурстар, 5) сапалық және сандық деректерге негізделген электрондық дайындық. Жекелеген елдердің саяхат және туризм бәсекеге қабілеттілігі индексінің (ИКПТ) рейтингі төмендегі кестеде көрсетілген.

Кесте 2 - жекелеген елдердің саяхат және туризм бәсекеге қабілеттілігі индексінің (ИКПТ) рейтингі, 2022 ж.

Мемлекет	Орын
Испания	1
Қытай	15
Ресей Федерациясы	43
Түркия	44
Әзірбайжан	71
Қазақстан	81
Қырғыз Республикасы	115
Ескертпе- [23] дереккөз.	

Бұл өте төмен көрсеткіш. Халықаралық ашықтық, маркетинг пен брендингтің тиімділігі, сервистің сапасы, табиғи ресурстарды пайдаланудың тиімділігі, саланы мемлекеттік қолдау және туризм, көлік инфрақұрылымы секторының басымдығы сияқты рейтингтің кейбір позициялары бойынша Қазақстан бірінші жүздің соңында және одан да төмен тұр. Сонымен қатар, ДЭФ ИКПТ 2022 сәйкес, Қазақстанда бизнес жүргізу үшін қолайлы орта қалыптасты. Соңғы екі жылда денсаулық пен гигиена көрсеткіші жақсарды және ел баға тұрғысынан бәсекеге қабілетті болды [29].

Қазақстанда ең төмен көрсеткіштер "туризмге басымдық беру", "экологиялық тұрақтылық" және "жер үсті және порт инфрақұрылымы" сияқты санаттарда, ал ең төмен көрсеткіштер (100-ден төмен) осындай санаттарда кездеседі:

- "Жұмыс күшінің біліктілігі",
- "Ақт дайындығы",
- "Туризмге басымдық беру",
- "Халықаралық ашықтық",
- "Экологиялық тұрақтылық",
- "Жер үсті және порт инфрақұрылымы",

- "Туристік сервис инфрақұрылымы",
- "Табиғи ресурстар және мәдени ресурстар және іскерлік саяхат".

Көрсеткіштерді жақсарту үшін ұзақ мерзімді перспективада жоспарлы жұмыс қажет.

Еуразия құрлығы елдеріндегі туризмнің бәсекеге қабілеттілігі төмендегі кестеде көрсетілген.

Кесте 3 - Еуразия құрлығы елдеріндегі туризмнің бәсекеге қабілеттілігі (ең жоғары балл – 7)

	136 елдің орны	бизнес орта	туризм саясаты және шарттары	Инфрақұрылым	мәдени және табиғи ресурстар	Электрондық дайындық
Ресей Федерациясы	43	4,1	4,3	6,7	4,8	5,0
Грузия	70	5,3	6,0	6,1	4,8	4,5
Әзірбайжан	71	4,6	5,8	6,1	5,0	5,0
Қазақстан	81	4,9	5,5	6,7	4,8	4,9
Армения	84	4,9	5,9	5,9	4,8	4,3
Украина	88	3,7	3,5	6,6	4,9	4,2
Тәжікстан	107	4,3	5,7	5,7	4,9	2,3
Қырғыз Республикасы	115	4,4	5,0	5,8	4,4	3,6
Еуразия бойынша орташа деңгей		4,5	5,2	6,2	4,8	4,2
Ескертпе- [23] дереккөз.						

Кесте 4 - Қазақстанның 2022 ж. ИКПТ-дағы бағалардың бәсекеге қабілеттілігі көрсеткіштерін жақсарту

Критерий индекса	2020ж.		2022ж.	
	Орын (141-ден)	бағалау	Орын (136-дан)	бағалау
Билет құны және әуежай ақысы (0-100)	53	82,9	24	90,0
Қонақ үйлердегі бағалар, \$	72	160,8	25	90,2
Сатып алу күшінің паритеті (PPP), \$	76	0,6	60	0,4
Жанармай бағасы, литріне \$	29	101	14	64,0
Ескертпе- [30] дереккөз.				

Салыстырмалы елдердің қауіпсіздігі мен қорғалуы сияқты аспектілер бойынша Қазақстан Малайзиядан кейін екінші орында, бірақ туристік

қызметтердің инфрақұрылымы бойынша Қазақстан салыстырудың барлық басқа елдерінен – Бразилия, Түркия, Малайзия, Ресей және Оңтүстік Африка елдерінен кейін екінші орында тұр. Алайда, денсаулық сақтау және гигиена саласында Қазақстан 136 елдің рейтингінде алтыншы орынға ие болып, көшбасшылар қатарында.

Қоршаған табиғи ортаның сапасы бойынша Қазақстан рейтингтегі 136 мемлекет арасында тек 99-орында. Сонымен бірге, елде көптеген керемет табиғи және мәдени нысандар бар, олардың туристік әлеуеті әлі толық көлемде жүзеге асырылмаған.

Туризм инфрақұрылымы баяу дамып келеді, бұл қонақ үй бизнесін кеңейту мүмкіндігін азайтады. Атап айтқанда, қонақ үй нөмірлерімен қамтамасыз ету деңгейі бойынша Қазақстан 136 елдің рейтингінде тек 82-орынды алады.

Сонымен қатар, Қазақстан 101-ші орыннан 75-ші орынға көшіп, мәдени ресурстар мен іскерлік сапарлар бойынша көрсеткіштердің айтарлықтай жақсаруына қол жеткізді. Деректер келесідей кестеде келтірілген.

Кесте 5 - Қазақстанның мәдени және спорттық туристік ресурстарының 2022 жылғы ИКПТ-дағы бәсекеге қабілеттілігінің көрсеткіштері.

Индекс критерийі	2020г.		2022г.	
	Орын (141-ден)	Бағалау	Орын (136-дан)	Бағалау
Дүниежүзілік мұраның мәдени объектілерінің саны (Саны)	58	3	61	3
Ауызша және материалдық емес мәдени мұралардың саны	41	2	22	7
Спорттық стадиондар, үлкен стадиондар сан	91	3	90	3
Халықаралық қауымдастықтар кездесулерінің саны, соңғы 3 жылдағы орташа	101	5,7	87	9
Мәдени және ойын-сауық туризміне цифрлық сұраныс	104	3	105	3
Ескертпе- [30] дереккөз.				

Айта кету керек, орташа балл мәдениет пен ойын-сауық бойынша цифрлық сұраныстың төмендігімен (100-ден 3 балл), спорттық стадиондар мен халықаралық кездесулердің аздығымен (136-дан 90 және 87-орын) байланысты өте төмен деңгейде (1,6) қалады.

Индекс туризм индустриясына ұлттық жоғары лауазымды тұлғалар алдында саяси назар аударуды талап ететін туризм саласындағы бәсекеге қабілеттілік сын-қатерлерін бөліп көрсетуге және тиісті саясаттар мен іс-қимылдарды қалыптастыру үшін мүдделі тараптар арасында диалог құруға мүмкіндік береді.

Қорытындысында Қазақстандық туризмнің дамуында оң динамика байқалады. Әлемдік экономикалық дағдарыс енгізген шағын түзетулерге

қарамастан, Қазақстанда туризмнің өсу қарқыны оң серпінді көрсетуді жалғастыруда.

Автордың пікірінше Қазақстанда туризмді дамытудың негізгі мәселелері:

- туризм орындарында инфрақұрылымның жеткіліксіз дамуы (инженерлік, көліктік және жол бойындағы)
- туристік объектілерге қол жеткізу қиын
- туристердің демалыс орындарында қызмет көрсетудің төмен деңгейі
- туризм саласында білікті кадрлардың жетіспеушілігі
- визалық және көші-қон формальдылығы
- туристік саланы дамытуда кешенді тәсілдің болмауы (мәдени және спорттық бағытты қоса алғанда)
- әлсіз маркетинг және брендинг
- төмен инвестициялық тартымдылық

Халықаралық және қазақстандық сарапшылар қазақстандық туризмді дамытудың бірқатар проблемаларын атайды. Бұл ең алдымен:

- әлсіз жалпыұлттық және одан да көп туристік инфрақұрылым,
- білікті кадрлардың жетіспеушілігі,
- шағын және шағын турбизнесі дамыту бойынша әкімшілік кедергілер,
- отандық туристік өнімнің маркетингіне мемлекеттік назардың жеткіліксіздігі және нашар дамуы.

Сондай -ақ, отандық индустрияға қаржы ресурстарының жетіспеушілігі мәселесі де бар, себебі отандық бизнесмендер отандық турбизнесі дамытуға бағдарланған және ынталандырылған.

Туризмнің Қазақстан экономикасының даму көрсеткіштеріне әсерін талдау

Ең алдымен, сандық және сапалық өсу орын алатын қонақ үй индустриясындағы оң динамика маңызды. Жыл сайын туристік фирмалар саны және туризммен айналысатындар саны артты. Алайда, әлемдік экономикалық дағдарыстың тереңдеуімен және оның ықпалына байланысты – 2010 жылдардың ортасынан бастап әлеуметтік-экономикалық жағдайдың нашарлауымен және Қазақстан Республикасының өзінде бұл оң динамикалық процестер баяулады [35].

Ел үшін келу туризмін дамыту маңызды екені белгілі. Бұл кіру туризмінің экономикалық тұрғыдан бірқатар артықшылықтары бар екендігіне байланысты, олардың арасында:

- жолдамаларды сату есебінен және барған елдегі қызметтер мен тауарларды сатып алу есебінен елге шетел валютасы түрінде қаржы қаражатының түсуі;
- еліміздегі қонақ үй секторын дамытуды ынталандыру;
- дамыған туризм инфрақұрылымын қалыптастыруды ынталандыру;
- туризммен сабақтас салаларды дамыту;
- қосымша жұмыс орындарын құру;

• қажетті туристік өнімді жасау үшін толыққанды әлеуметтанулық және маркетингтік зерттеулер жүргізуді бастау.

Алайда, қазақстандық турбизнеске қатысты жағдай әзірге қазақстандықтардың халықаралық туристік қызметтерді импорттауы отандық туризм индустриясының экспортынан едәуір жоғары. Бұл туралы қазақстандық ресми статистиканың деректері де куәландырады.

2021-2022 жылдары туризм түрлері бойынша қызмет көрсетілген туристер саны төмендегі кестеде көрсетілген.

Кесте 6 – 2021-2022 жылдары туризм түрлері бойынша қызмет көрсетілген туристер саны, мың адам.

	Көшпелі	Кіру	Ішкі
Барлығы 2022 жылы	10260,7	7701,1	5 562,8
олардың ішінде			
орналастыру орындары		891,8	4 387,6
санаторий-курорттық мекемелермен		2,5	285,7
ерекше қорғалатын табиғи аумақтар		372,2	889,5
Барлығы 2021 жылы	9755,5	6509,3	4 645,8

Ескертпе – [28] дерккөз

Көптеген жылдар бойы "сапарлар" бабы бойынша елдің төлем балансы теріс болып табылады және шамамен – 109,3 млн.

Қазақстан Түркия Республикасы, Қытай Халық Республикасы, Біріккен Араб Әмірліктері, Таиланд Корольдігі сияқты елдер үшін "туристік донор" болып қала береді, онда туризм индустриясы қарқынды дамып, жаңа жұмыс орындары құрылып, төлем балансының құрылымы жақсарып, халықтың әл-ауқаты өсуде.

Қазақстандық туристердің көшпелі туризмге деген сұранысы Қазақстандағы туристік дестинациялар мен орналастыру объектілері үшін бизнестің үлесін жоғалтуды білдіреді, сондықтан республикада туризмнің сапалы дамуымен қазір шетелде демалып жатқан отандық туристердің белгілі бір саны ел шегінде туризмге арналған шығыстарды жүзеге асыра отырып, қазақстандық туристік дестинацияларға артықшылық береді деп болжау заңды.

2022 жылы Қазақстанның өңірлері бойынша орналастыру орындарының саны және ондағы қызметкерлердің саны келесі кестеде көрсетілген.

Кесте 7 - 2022 жылы Қазақстанның өңірлері бойынша орналастыру орындарының саны және ондағы қызметкерлер саны.

	Орналастыру орындарының саны		Қызметкерлердің тізімдік саны, адам.		Маусымдық
	барлы	Сонын ішінде	Барлы	Сонын ішінде	

	ғы	Қала	Ауыл	ғы	тұрақты жұмысшылар		жұмысшылар
					Ерлер	Әйелдер	
Қазақстан Республикасы	2 987	1 714	1 273	27 644	9 366	18 278	518
Ақмола	281	138	143	2 260	768	1 492	33
Ақтөбе	98	57	41	935	253	682	8
Алматы	449	148	301	2 472	744	1 728	43
Атырау	85	61	24	1 521	535	986	7
Батыс Қазақстан	72	50	22	690	187	503	11
Жамбыл	154	105	49	547	130	417	4
Қарағанды	232	172	60	1 798	507	1 291	72
Қостанай	119	63	56	803	180	623	3
Қызылорда	90	59	31	436	104	332	-
Маңғыстау	78	54	24	1 363	415	948	1
Түркістан	224	159	65	1 344	524	820	46
Павлодар	97	54	43	841	225	616	41
Солтүстік Қазақстан	101	48	53	466	161	305	7
Шығыс Қазақстан	505	144	361	2 159	741	1 418	72
Астана Қ.	218	218	-	4 730	1 711	3 019	19
Алматы Қ.	184	184	-	5 279	2 181	3 098	151
Ескертпе- [28] дереккөз.							

Туризм өңірлердегі жұмыспен қамтуға және жұмыссыздықтың төмендеуіне, шағын және орта кәсіпкерліктің дамуына әсер етеді. Ауылдың экономикалық процестеріне белсенді қатысуы үлкен маңызға ие.

Мәселен, Алматы облысында 301, ал Шығыс Қазақстан облысында 361 ауыл тұрғыны туризм саласында жұмыс алды. Қазақстан үшін ауылды жұмыспен қамту мәселесі өте өзекті және өткір.

2022 жылы Қазақстан аумағындағы ішкі туристердің шығындары кестеде көрсетілген.

Кесте 8 - Қазақстан аумағындағы ішкі туристердің шығыстары 2022 ж., мың теңге

	Жеке мақсаттар үшін		Іскерлік және кәсіби мақсаттарда	
	Мың теңге	%	Мың теңге	%
Барлығы	230 715 112,4	100,0%	32 834 838,8	100,0%
сақтандыру	2 391,0	0,0%	8 160,9	0,0%
орналастыру орындарында тұру.	42 473 869,0	18,4%	9 133 343,2	27,8%
көлік қызметтері	39 270 800,0	17,0%	6 986 225,0	21,3%
Көлік құралдарын жалға алу	271 309,8	0,1%	34 223,5	0,1%
туристік агенттіктердің қызметтері	79 310,5	0,0%	7 499,9	0,0%
тамақтану	44 490 763,2	19,3%	7 386 192,6	22,5%
мейрамханалар мен кафелердегі тамақтану	20 465 691,7	8,9%	4 223 921,4	12,9%

тауарларды сатып алу	74 627 921,9	32,3%	7 085 646,1	21,6%
киім және аяқ киім заттары	34 630 772,6	15,0%	2 677 860,1	8,2%
кәдесыйлар мен сыйлықтар	18 608 040,2	8,1%	2 018 838,1	6,1%
техника	7 700 077,4	3,3%	837 609,6	2,6%
тоқыма бұйымдары (кілемдер, көрпелер)	5 027 637,3	2,2%	457 187,0	1,4%
Зергерлік бұйымдар, антиквариат	5 656 768,9	2,5%	826 000,6	2,5%
басқа тауарларды сатып алу	3 004 625,4	1,3%	268 150,8	0,8%
жанармай	7 587 511,9	3,3%	781 809,9	2,4%
рекреациялық және спорттық іс-шаралар	2 283 220,0	1,0%	316 569,7	1,0%
мәдени қызметтер	4 560 614,4	2,0%	573 036,4	1,7%
емдеу және сауықтыру рәсімдері	12 747 312,4	5,5%	315 299,1	1,0%
басқа шығындар	2 591 398,2	1,1%	241 056,0	0,7%
Ескертпе- [28] дереккөз.				

Туризм телекоммуникация және көлік, құрылыс, сауда, ауыл шаруашылығы және т.б. сияқты салаларға әсер ете отырып, аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуына ықпал етеді.

Ішкі туризм бойынша шығыстар барлығы 263 549 951,2 мың теңгені құрады. WTTC есебіне сәйкес, 2022 жылы ішкі туристік шығындар 3,4 млрд. USD құрады (салыстыру үшін, 2021 ж. – 3,0 млрд. USD). Бұл көрсеткіш резиденттердің іскерлік мақсатта да, демалыс мақсатында да Қазақстан ішінде сапарларға шығыстарын қамтиды және ішкі туризмге қатысты тұтынуды сипаттайды [36].

«Қазақстанда шетелдік келушілердің шығыстары» (Visitor Exports) WTTC деректері бойынша 2022 жылы 1,94 млрд.USD (1,7 млрд. – 2021 Ж.) болды.

WTTC есебіне сәйкес 2022 жылғы демалыс шығындары (Leisure spending) 4,57 млрд.USD (2021 ж. – 4,0 млрд. USD) құрады. Бұл көрсеткішке Қазақстан ішінде ел азаматтары мен шетелдік қонақтардың демалуына арналған шығыстар кіреді.

WTTC бағалауы бойынша туризмнің Қазақстанның ЖІӨ-ге тікелей үлесі 2022 жылы 2,8 млрд.USD құрады (2021 жылы - 2,4 млрд.). Туризмнің ЖІӨ – ге (travel and Tourism Total contribution to GDP) жиынтық үлесі 2017 жылы Қазақстан бойынша WTTC деректеріне сәйкес 9,0 млрд.USD (2021 жылы-7,9 млрд. USD) құрады. 2022 жылы Қазақстан бойынша wtcc деректеріне сәйкес бизнес туризм көлемі 782,4 млн.USD (2021 ж. – 700 млн. USD) бағаланды. Бұл көрсеткішке ҚР азаматтары мен шетелдік келушілердің іссапар шығындары кіреді.

Саяхат және туризм әлемнің көптеген елдерінде маңызды экономикалық қызмет болып табылады. Оның тікелей экономикалық әсері сияқты, сала да айтарлықтай жанама және индукциялық әсерге ие.

Туризмнің дамуы синергетикалық әсер береді. Қызмет көрсету сапасы артады, сақтандыру компаниялары тартылады, туристік бағыттың жаңа сегменттері пайда болады, жаңа бағыттар әзірленуде. Осыған байланысты

мейрамхана, спорт, мәдени, кәдесый, сауда салаларында жаңа кәсіпорындар ашылуда. Жалпы алғанда, инфрақұрылым туристік инфрақұрылымнан гөрі кеңірек дамуда. Туризм ілеспе салалардың дамуына көмектеседі және аймақтың экономикалық жағдайын жақсартады.

Жүргізілген зерттеу нәтижелерін қорытындылай келе, мыналарды айтуға болады:

- туризм-Қазақстанда да, әлемде де қарқынды дамып келе жатқан қызмет түрлерінің бірі, ол ел экономикасына оң әсер етеді;

- дестинация экологиялық-экономикалық жүйе ретінде анықталды, онда экономикалық компонент табиғи ортаның тұрақтылығына нұқсан келтірместен аумақты туристік ағындармен қанықтыру мүмкіндігін куәландырады, Қазақстан Республикасының экономикасына сәйкес келуі мүмкін.

Осылайша, Қазақстан экономикасына оң әсер айқын. Туристер тауарлар мен қызметтерге ақы төлей отырып, Қазақстан бюджетіне валютаның түсуін қамтамасыз етеді, оның төлем балансын жандандырады, ұлттық, өңірлік құрылымдарға, бірлестіктер мен корпорацияларға, орта және шағын бизнес кәсіпорындары мен үй шаруашылықтарына табыс әкеледі. Адамдардың қозғалысы мәдениетті байытуға, жұмыспен қамту мәселесін шешуге айтарлықтай үлес қосады, әлеуметтік-мәдени және экономикалық кешенді жандандырады.

Туризмді дамытудағы шетелдік тәжірибе

Қазіргі уақытта туризм әртүрлі мемлекеттерде біркелкі дамымайды. Негізінен туристер Дүниежүзілік туристік ұйым анықтағандай, туристерді жеткізуші мемлекеттер болып табылатын жоғары дамыған елдерден кетеді. Бұл топқа шетелге шығатын азаматтардың пайызы оннан асатын елдер кіреді. Мұндай мемлекеттердің саны шамалы-шамамен 12-17, бірақ олардың тізімі үнемі толықтырылып отырады. Бұрын олардың қатарына Солтүстік Американың, солтүстік және Батыс Еуропа мен Жапонияның жоғары дамыған елдерінен басқа Парсы шығанағы, Шығыс Еуропа елдері кірді. Бүгінгі таңда олардың орнын жаңа индустриалды мемлекеттер, сондай - ақ дамудың жоғары деңгейіне қол жеткізген дамушы елдер-Сингапур, Корея Республикасы және БҰҰ жанындағы Дүниежүзілік Туристік Ұйымның (ЮНВТО) ең көп туристер келген елдердің рейтингі жарияланды. Шетелден келген туристер саны бойынша елдердің рейтингі кестеде көрсетілген.

Кесте 9 - 2016 және 2017 жылдары шетелден келген туристер саны бойынша елдердің рейтингі, млн. адам.

Орын	Мемлекет	2016 ж.	2017 ж.
1	Франция	82,7	86,9
2	Испания	75,3	81,8
3	АҚШ	76,4	76,9
4	Қытай	59,3	60,7
5	Италия	52,4	58,3
6	Мексика	35,1	39,3
7	Ұлыбритания	35,8	37,7
8	Түркия	30,3	37,6
9	Германия	35,6	37,5
10	Тайланд	32,6	35,4

Ескертпе- [22] дереккөз.

Испанияның жетістігін оның мәдени және табиғи ресурстардың бірегей ұсынысымен, дамыған туристік қызмет инфрақұрылымымен, әуе көлігімен (Т & Т туристік бәсекеге қабілеттіліктің әлемдік рейтингінде 9-шы) және шешуші саяси қолдаумен байланыстыруға болады [23].

Франция көптеген жылдар бойы бүкіл әлемдегі саяхатшылар арасында ең танымал ел болып қала берді. Париж және Кот-д ' Азур, Бордо шараптары және француз Альпісі. 2015 және 2016 жылдардағы террористік актілерге байланысты ел қауіпсіздік пен қауіпсіздік саласындағы позициясын (бес орын) жоғалтты, бірақ халықаралық ағын тұрақты болып қалды. Қонақ үйлер мен билеттердің бағасын, сондай-ақ салықтарды айтарлықтай төмендетуге тура келді. Мәдени ресурстар, Көлік (7-ші) және әуе қатынасы (13-ші) француздардың Т&Т бәсекеге қабілеттілігін дамытуға көмектесуді жалғастыруда.

Францияның заңнамалық базасы, атап айтқанда азаматтардың құқықтары саласында туризмді халықтың барлық санаттары үшін қолжетімді етуге мүмкіндік берді.

Біріншіден, бұл жоғары орташа жалақы айына 2410 Еуро.

Екіншіден, бұл әлеуметтік туризмді дамытудың мақсатты моделі. Францияда әлеуметтік туризмнің жұмыс істеу жүйесі демалыс чектерін ұйымдастыруға негізделген және 2014 жылы қолайлы ұсыныстарды қамтамасыз ету арқылы табысы төмен отбасыларды қолдау үшін 75 миллион еуро капиталы бар қор ашылды [24].

Үшіншіден, бұл еңбек заңнамасы, онда әрбір французға жылына 5 апта демалыс беріледі, ал егер қызметкер аптасына 35 сағат емес, барлығы 39 жұмыс істесе, оған тағы 2 апта қосылады. Бұл 2016 жылы 105,9 миллиард еуро көлемінде жергілікті туристік тұтынуға әкелді.

Франциядағы Туризм, Еуропалық одақтың кез-келген еліндегідей, аймақаралық туризмге негізделген: Франциядағы шетелдік туристердің 70% - ы Еуропалық Одақтың тұрғындары немесе 82% - ы бүкіл Еуропаның тұрғындары. Интеграциялық процестің, визалық режимнің, мемлекеттер арасындағы қысқа қашықтықтардың және заманауи көлік жүйесінің арқасында басқа сенімді аймақтардан қосымша туристерді тарту мүмкіндігі қалыптасуда.

Италия ел ретінде үлкен туристік әлеуетке ие және жылқылардың артықшылығы бар. Туристерді сервистің жоғары деңгейі мен қызметтердің кең таңдауы қызықтырады. Сонымен, Италияда заманауи туризмнің барлық дерлік түрлері жыл мезгілдеріне сәйкес дамыған. Елдің әлемге әйгілі тарихы: Венеция, Флоренция, Рим, табиғат сұлулығы, әлемдік өнер туындылары, мәдени ескерткіштер, әртүрлі діни мерекелер, сән және итальяндық өмір салты, шарап пен гастрономия - Италияны әлемдік деңгейдегі маңызды туристік орталыққа айналдырған негізгі бәсекелестік артықшылықтар [25].

Қытай біртіндеп халықаралық туристік нарықтың көшбасшысына айналуға шықты. Он жыл ішінде Қытай келу саны бойынша жетіншіден төртінші орынға шықты. Келу саны бойынша төртінші орында тұрған Қытай туризм кірістерінің алтыншы қатарында ғана, сәйкесінше Италия мен Ұлыбританияға төртінші және бесінші орындарды берді.

Қытай халықаралық туризмнің дамуына ықпал ететін халықаралық ұйымдармен өзара іс-қимылдың артықшылықтарын белсенді пайдаланады: Дүниежүзілік туристік ұйым, табиғатты қорғау қоры, ДСҰ, ЮНЕСКО, Дүниежүзілік жабайы табиғат қоры [26]. Осы ұйымдардың арқасында халықаралық туризмді дамыту үшін аумақтар анықталды. Жергілікті ұйымдармен белсенді ынтымақтастық арқылы тиімді және заманауи Туризм индустриясы құрылды. Халықаралық ұйымдардың ықпалы туристік бизнеске жергілікті инвестициялардың құйылуына, туризмді дамытуда жергілікті халықтың жандануына ықпал етті. Туризмнің тұрақты дамуына бағытталған туристік саясат таңдалды, табиғи ресурстарды тұтынудың тепе-теңдігі мен экологиялық таза принциптерін қолдану жүзеге асырылды. Туристік индустрия

үкіметтен, коммерциялық және коммерциялық емес ұйымдардан айтарлықтай қолдау алды [27].

Деректерді талдай отырып, халықаралық келу туризмі бойынша әлемдік көшбасшы елдерде табиғи-рекреациялық туристік ресурстар мен тарихи-мәдени көрікті жерлер әрдайым дерлік үйлесетінін анықтауға болады. Әлемдегі туризм түрлерінің арасында рекреациялық, содан кейін экскурсиялық және бальнеологиялық жетекші орын алатыны жалпыға бірдей танылғанымен, статистикаға қиын ең танымал түрі-жағажай рекреациясы экскурсиямен үйлеседі.

Қазіргі дәуірде көптеген мемлекеттер жаңа туристерді тартуға үлкен күш салуда. Бұл әсіресе туристік өнімнің "қартаю" процесі жүретін Еуропа елдеріне тән. "Қартаю" термині объектілердің физикалық тозуы туралы айтпайды қызығушылық туры. Бұл көптеген туристер әлеммен танысуды Еуропа елдеріне сапарлардан бастайды және Италия, Франция, Испания, Чехияға алғашқылардың бірі болып барады. Сонымен қатар, Еуропа мемлекеттерінің туристік нысандары бұқаралық ақпарат құралдарымен таратылғаны соншалық, көптеген туристер оларды бұрыннан таныс және танымал деп санайды

Туризмді экономиканың басым бағыты ретінде анықтаған елдердің халықаралық тәжірибесін талдау туристік қызметті мемлекеттік қолдаудың бірқатар тиімді шараларын көрсетті [1].

Оларға мыналар жатады:

1) саяси шешімдер және мемлекеттік органдардың ұзақ мерзімді қолдауы.

1.1) Марокко Корольдігі.

2001 жылдың басында Марокко королі Мұхаммед VI туризмді экономиканың стратегиялық саласына айналдырды. Марокконың мемлекеттік органдары "пайымдау-2010" туризмін дамытудың стратегиялық жоспарларын әзірледі. Белгіленген стратегияның негізгі элементі-жағалауда 6 заманауи жаңа курорттық аймақ салу жоспары.

Бұл жоспарды жүзеге асыру үшін 2007 жылы белгілі бір мемлекеттік кәсіпорындарға негізделген жаңа туризм инвестициялары органын - SMIT (Туризмдегі Марокко инжиниринг қоғамы) құру туралы шешім қабылданды. SMIT келесі міндеттерді орындайды: ең жаңа жағалау аймақтарын салу үшін жер учаскелерін бөледі; құрылыс жоспарлары мен тән әзірлейді, жер учаскелерін сатып алады және сатады, туристік ғимараттардың құрылысын ұйымдастырады және әртүрлі инвесторларды тартады.

Бұдан басқа, "пайымдау-2010" стратегиялық жоспарын іске асыру кезінде туристік секторды дамыту үшін әуе қатынасын ықпалдандыру процесі үлкен маңызға ие болды. 2006 жылы Еуропамен ашық әуе кеңістігі мәселесі бойынша екіжақты шартқа қол қойылды.

Бұл ықпалдандыру негізінен жаңа авиакомпаниялардың және Еуропадан төмен бюджеттік авиатасымалдаушылардың өз жерінде отыруына рұқсат беруден тұрды. Сондай-ақ, atlasblue, Jet4You жаңа ұлттық арзан әуе тасымалдаушылары және жаңа әуе маршруттары құрылды. Мұның бәрі әуе

билеттері бағасының айтарлықтай төмендеуіне және әлемнің түкпір-түкпірінен халықаралық туристер ағынының жиынтық өсуіне ықпал етті.

1.2) Малайзия.

1990 жылдардан бастап туризм Малайзияның экономикалық дамуының 5 жылдық жоспарында маңызды орын ала бастады. Круиздік, ауылдық, экологиялық туризмді дамыту бойынша тактикалық жоспарлар әзірленді, салықтық жеңілдіктер берілді. Кейбір компаниялар табыс салығынан босатылды немесе қонақүйлер мен басқа да туристік нысандарды жаңартуға қайта инвестициялау туралы шешім қабылдағанда жеңілдіктер берілді. Тартылған фирмаларды импорттық баждардан толығымен босату ұсынылды.

2) арнаулы қорлар мен операторларды қалыптастыру арқылы ірі курорттық аймақтарды дамытуға мемлекеттік органдардың тікелей қаржылық қатысуы.

2.1) Америка Құрама Штаттары.

70-ші жылдары Америка үкіметі 2 Қордың бірігуі негізінде FONATUR ұлттық туризмді дамыту қорын құрды:

- INFRATUR (туризм инфрақұрылымын дамыту қоры),
- FONATUR (туризмге кепілдік беру және насихаттау қоры).

ФОНАТУРДЫҢ басты мақсаты жағалаудағы 5 маңызды курорттық аймақты – Лорето, Хоутулько, Лос Кабос, Инкара және Канкунды дамыту болды. Осы курорттарды қолдау мақсатында FONATUR аймақтық жоспарлау, инвесторлардың несиелері мен қаражаттарын тарту, қала құрылысы, сондай-ақ жер меншігі мен жылжымайтын мүлік секторы мәселелерін шешуге кірісті. Бүгінгі таңда көрінетін нәтижелерден кейін FONATUR курорттарды дамыту процесінде басты рөл атқармайды және негізгі күш-жігерді мемлекеттік-жекешелік әріптестікті дамытуға бағыттайды. Сол уақыттан бері 50 жыл өтті. Бірақ осы қадамдардың арқасында бүгінгі таңда АҚШ тамаша қызмет көрсету инфрақұрылымына ие (Т&Т рейтингінде 3-ші), бұл туристерге ең кең табиғи (10-шы) байлық пен мәдени (13-ші) көрікті жерлерге қол жеткізуге, сондай-ақ іскерлік саяхат мәселелерін шешуге мүмкіндік береді [23].

2.2) Испания Корольдігі.

60-шы жылдары Испания басшысы жағажайға арналған қонақүйлерді салуға және басқаруға жауапты мемлекеттік ENDURSA ұйымын құрды. Болашақта бұл қонақ үйлердің басым бөлігін жеке компаниялар жекешелендірді.

3) қаржылық жеңілдіктер және туристік объектілерге инвестициялар құюды қолдау.

3.1) Египет.

70-ші жылдары АЭА (еркін экономикалық аймақтар) ұйымдастыру туралы заң шығарылып, мемлекеттік компаниялар мен халықаралық инвесторларға бірлескен кәсіпорындар құруға рұқсат берілді. Шетелдік инвесторларға 15 жылдан астам салықтан босату, Үкімет тарапынан жер учаскелеріне меншік құқығына кепілдіктер берілді. Халықаралық инвесторлар

мемлекеттен капиталға қатысты кепілдіктер алғанын және алынған пайданы шетелге әкете алатынын тартты;

4) туризм инфрақұрылымын құруды мемлекеттік қолдау (құзыретті кадрлармен, ақпаратпен қамтамасыз ету), сондай-ақ Туризмдегі ірі жобаларды іске асыру.

4.1) Біріккен Араб Әмірліктері.

2006 жылы туризмді дамыту және инвестициялау компаниясы құрылды. БАӘ Үкіметі 3 млрд. АҚШ, бұл ұйымға шетелден үлкен қарыз алуға көмектесті. Ең үлкен белгілі жоба - Саадият жасанды аралы.

4.2) Түркия Республикасы.

70-ші жылдары Түрік мемлекеттік органдары туризмді дамыту жөніндегі жобалардың жоспарларын әзірледі және сала үшін инфрақұрылымды жақсарту жөніндегі жобаларды іске асыра бастады.

Сонымен, әлемдік тәжірибе көрсеткендей, туристік саланың табыстылығына қажетті инфрақұрылымды дамытуда мемлекеттік органдардың белсенді қолдауы әсер етеді. туризмді дамытуды қамтамасыз ету табыстың маңызды факторларының бірі болып табылады.

Үкіметтік қолдаудың көптеген түрлері болуы мүмкін. Алайда, Қазақстандағы туристік секторды мемлекеттік реттеудің ағымдағы жай-күйіне сәйкес келетін белгілі бір мысалдарды белгілеуге болады:

- экономикаға тікелей қатысу арқылы елді жаңғыртудағы мемлекеттік органдардың белсенді рөлі;
- курорттық аймақтардың табиғи дамуы жоқ,
- инфрақұрылымның болмауы,
- санаторий-курорттық туризмнің нашар дамуы.

Қарастырылған мысалдарда мемлекеттер осындай проблемаларға тап болды, бірақ курортты орталықтандырылған дамыту арқылы тіпті "нөлден" жаңа ұсыныстар жасауға тырысты, инфрақұрылымдық элементтер мен туристік объектілерді салды. Осы аймақтардағы коммерциялық объектілерге мемлекеттік қаражат жіберілді немесе жеке инвестициялар тартылды. Көбінесе мемлекет осындай мақсаттар үшін ұлттық кәсіпорын құрды, оның қызметі квази-коммерциялық бағытқа ие болды.

Бұл мысалдар туристік саланы дамыту үшін қуатты ынталандыру мәселелерінде де, мемлекет инвестицияларының қайтарымы мәселелерінде де нақты табысты көрсетті.

Әлемдік тәжірибе Destination marketing organizations – өңірлік және Ұлттық бөліністе жұмыс істейтін кәсіби "дестинацияларды басқару және маркетинг жөніндегі ұйымдар" (DMO) - ның айтарлықтай нәтижелілігін растайды.

Сонымен, Италияны халықаралық нарықтарда ілгерілетудегі маңызды мән Италияның туризм жөніндегі ұлттық басқармасына ("ENIT") тиесілі. Оның негізгі функцияларына маркетингтік зерттеулер, жергілікті туристік органдардың әлемдік қызметін үйлестіру кіреді. "ENIT" орталық атқарушы

билікке бағынады және толық көлемде бюджеттік ресурстардан қаржыландырылады (30 млн. АҚШ жыл сайын).

Испанияда да осындай маркетингтік сала бар-бұл индустрия, энергетика және туризм министрлігінің құрамына кіретін және Испанияның туризмін әлемдік аренада ілгерілетуге жауапты "Turspain" ұйымы.

Германиядағы сыртқы маркетингпен неміс туризм орталығы айналысады. Ұйымды федералды үкімет құрды және басқа елдерде филиалдары бар. Мекеменің негізгі мақсаттарына Германияның туристер үшін тартымды ел ретіндегі имиджін қалыптастыру және нығайту кіреді. Францияға туристерді көбейту ұйымы-бұл мемлекеттік бюджеттен қаржыландырылатын Францияның ұлттық туристік үйі.

Осылайша, шет елдердің тәжірибесі дамыған туризм кезең-кезеңімен әлеуметтік-экономикалық прогресс пен елдің либералды саясатының нәтижесі екенін көрсетеді. Экономикалық және саяси тұрақтылық жағдайында мемлекеттік-жекешелік әріптестік кезінде туризмді басқарудың қатаң бағдарланған жүйесі құрылады. Туризмді сала, инфрақұрылым, Мәдени мұра объектілері ретінде айтарлықтай қаржылық қолдаумен, сондай-ақ туристік индустрия қызметкерлерін үздіксіз даярлау мен аттестаттаумен бағдарланған еңбек заңнамасы маңызды мәнге ие.

Атырау облысы Құрманғазы ауданының туристік әлеуеті және туризмді дамыту перспективалары

Құрманғазы ауданында туризмді дамыту перспективасын сипаттауға тікелей көшпес бұрын, туристік қызығушылық объектісі болып табылатын осы ауданның әкімшілік-географиялық және табиғи ерекшеліктерін қысқаша сипаттаймыз.

Құрманғазы ауданы- Атырау облысының Ресеймен шекаралас аудан. 1928 жылы құрылған. Аумағы 20,8 мың шаршы метр. Аумақтың рельефі-өзендермен қиылысқан ойпатты жазық, топырақ сазды, құмды. Климаты күрт континенталды, өте құрғақ, жазы ыстық, қысы орташа суық. Құрманғазы ауданынан Атырау қаласына дейінгі аралық 260 шақырымды құрайды. Ауданда 19 ауылдық округ, 42 елді мекен бар. Құрманғазы ауданының аумағын көптеген өзендер кесіп өтеді, ең үлкен өзен — Қиғаш [37].

Аудан ауылшаруашылық аудан болып саналады. Мал шаруашылығы басым сала болып табылады. Балық шаруашылығы («Шортанбай» АҚ), сүт («Сут» ЖШС) өнімдерімен қамтамасыз етумен байланысты; ауданда полиграфиялық (Баспахана), орман шаруашылығы (отын, ағаш бұйымдарын дайындау — «Орман шаруашылығы өндірістік кәсіпорны») өнеркәсібімен ұсынылған. Аудан өз аумағы арқылы өтетін теміржол желісінің учаскесіне қызмет көрсетеді. Ауданда ірі өнеркәсіптік кәсіпорындар жоқ.

Ауданның ауыл шаруашылығының негізгі бағыты — жайылымдық мал шаруашылығы. Ауданның өсімдіктері — малдың қоректенуінің негізі-климаттың құрғақтығына, температураның ауытқуының үлкен амплитудасына, тұзды топырақтың кең таралуымен үйлесетін ылғалдың сирек жетіспеушілігіне байланысты қатал табиғи жағдайда дамиды. Шабындық алқаптары шектеулі, табиғи жайылымдар өнімділігі төмен. Құрманғазы ауданының аумағы геоморфологиялық тұрғыдан Каспий маңындағы аккумулятивті жоғарғы төрттік теңізге, аллювиалды ойпаттың кей жерлеріне, теңіз тұздануы сақталған және ішінара эолдық модельдеуі бар платформаның иілу шетіне жатады. Рельефтің табиғаты бойынша ол оңтүстік бағытта жалпы көлбеуі бар және негізінен құмды және ішінара жоғарғы хвалин шөгінділерінен тұратын жазық болып табылады. Ауданның көп бөлігін базардың ең үлкен құмды массиві-құмдар алып жатыр. Тұзды батпақтар, соралар мен такырлар кең таралған. Ауданның гидрографиялық желісі Еділ өзенінің атырауының сол қолдарымен ұсынылған, олар Еділдің негізгі салаларының бірі — Бузаннан тарайды. Бұл қолдар тұрақты су ағынына ие, бірақ кейбіреулері суы аз және көктемгі су тасқыны төмендегеннен кейін өзенмен байланысын жоғалтады. Олардың бір бөлігі толығымен бөлініп, бәр туберкулезінің жоталарымен бөлінген эстуарийлер (ильмендер) желісін құрайды. Аумақтық жағынан Құрманғазы ауданы шөлді аймақта қоңыр топырақтарда орналасады. Ауданның топырақ жамылғысының ерекшелігі-интразональды Топырақтардың зоналық топырақтардан абсолютті басым болуымен айқын күрделілік.

Зоогеографиялық аудандастыру бойынша аудан Жерорта теңізі қосалқы облысының Иран — Тұран провинциясының Тұран округінің Арал-Каспий

шөлдерінің солтүстік бөлігіне кіреді. Құрманғазы ауданы жергілікті туризмді дамыту үшін үлкен әлеуетке ие. Егер бұрын ауданда тек екі туристік база болса, биыл олардың саны сегізге жетті. Пандемияға байланысты туристер саны күрт азайғанымен, соған қарамастан барлық сегіз туристік база жұмыс істеді.

Аңшылық пен балық аулау белсенді дамып келеді. Мысалы, «Кигач» балық аулау-бұл жасанды түрде жарнамаланған бренд емес, бұл Қазақстандағы ең жақсы балық аулау. Кигач өзеніндегі балық жылдың кез келген уақытында шағып алады, ал Атырау облысында аң аулау маусымындағы ойын саны таң қалдырады және қуантады. Мұны табиғаттың өзі жасаған. Лотос Кигач өзенінде де гүлдейді. Оның суда гүлдену кезеңі шілденің ортасынан тамыздың соңғы аптасына дейін. Маусымда туристер күн сайын осы сұлулықты тамашалауға келеді. Лотос алқабы бес мың гектарға дейін созылады. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, Құрманғазы ауданы үшін оның географиялық және табиғи ерекшеліктерін ескере отырып, экологиялық, су, теңіз, жаяу, экскурсиялық және тарихи сияқты туризм түрлері ең қолайлы екенін атап өткен жөн.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, Құрманғазы ауданы үшін оның географиялық және табиғи ерекшеліктерін ескере отырып, экологиялық, су, теңіз, жаяу, экскурсиялық және тарихи сияқты туризм түрлері ең қолайлы екенін атап өткен жөн. Жоғарыда айтылғандай, туризмді дамытудың негізгі жағымсыз факторларының бірі «қоршаған ортаның ластануы және экологиялық қауіп» болып табылады. Осыған байланысты, Құрманғазы ауданында туризмді одан әрі дамытудың негізгі факторларының бірі экологиялық жағдай болып табылады, оны біз төменде сипаттайтын боламыз. Құрманғазы ауданы аумағының атмосферасын ластаудың жаһандық көзі «Ашулук» шартты атауы бар «Капустин яр» полигондарының ресейлік әскери кешені болып табылады. Бұл полигонның командалық пункті Тамбовка станциясының (Ресей Федерациясының Астрахан облысы) жанында орналасқан. Ұшу-сынақ полигоны Құрманғазы ауданының солтүстік бөлігінде және ішінара Исатай ауданында орналасқан. 50-ші жылдардан бастап «Капустин яр» полигондарының алаңында:

- 1 Тынық мұхиты мен Жерорта теңізінде зымырандарды ұшыру;
- 2 Спутниктерді, қысқа және орта қашықтықтағы зымырандарды жою, сондай-ақ әуе қорғанысы жүйесін жетілдіру жөніндегі жұмыстар.

Бұл аймақ авиациялық мақсаттағы орталықтандырылған зымыран ату алаңы ретінде қызмет етеді. Мұнда «әуе-жер» класты зымырандар мен «жер-жер» типті қанатты зымырандар сынақтан өткізіледі. Қазіргі уақытта ұшу-сынақ полигоны Ресей Федерациясына жалға берілді және тағы 8 жыл жұмыс істейді. Сондай-ақ, қазіргі уақытта ауа бассейнінің антропогендік ластануының негізгі көздері Ақкөл ЛПМГ, Ресей аумағында Құрманғазы ауданының оңтүстік-батыс шетіне жақын орналасқан Ақсарай газ конденсатты кен орны және стационарлық емес көздер болып табылады.

Сондай-ақ, Ганюшкин кірпіш цехы, Шортанбай балық зауыты қоршаған ортаға айтарлықтай зиян келтіреді, бұл кәсіпорындардың атмосфераға

шығарындыларында шаң, көмірқышқыл газының буы бар. Ұқсас компоненттер жер үсті және жер асты суларына түседі. Ластану топыраққа шаң, күйе түрінде түседі, сонымен қатар Ағынды суларды төгу немесе пайдалану жағдайында топыраққа енгізіледі. «Өнеркәсіптік» ластанумен қатар, ауылшаруашылық өндірісі қоршаған ортаға теріс әсер етеді, оған келесі факторлар тән:

— топырақтың, судың және атмосфераның химиялық және бактериялық ластануы;

— дұрыс қолданбау және сақтау, минералды тыңайтқыштар мен гербицидтерді енгізу мерзімдері мен дозаларын сақтамау есебінен топырақтың, судың және атмосфераның ластануы;

— монокультуралардың кең егістерін құру, суару, құрғату, су қоймаларын салу, шөп шабу, жайылымдардың кең алқаптарын қоршау, зиянкестер мен аурулардың жекелеген түрлерінің өршуі есебінен биологиялық бұзушылық.

Құрманғазы ауданы аумағының топырақтары қолданыстағы ластану көздерінің қызметіне байланысты экологиялық дағдарыс жағдайына дейін айтарлықтай ластанады: желілік (Атырау — Астрахань темір жолы, Атырау-Грозный мұнай құбыры, қиғаш-Жаңа өзен су құбыры, Атырау-Астрахань автомагистралі және ауданішілік автотрассалар) [38].

Құрманғазы ауданында орналасқан туристік спорттық – әуесқой балық аулауға, туризмді және экотуризм объектері.

Құрманғазы ауданның географиялық тұрғыдан орналасуы, әдемі табиғаты, суға толы балығы мен әр түрлі жануарлармен құстары туризмді дамытуға өте қолайлы. Қазіргі таңда, аудан аумағында 5 туристік демалыс нысандары жұмыс жасап тұр. («ВМС», «Қиғаш», «Каспий Балық» «Lotos Atyrau», «Каспий» демалыс базасы).

Сонымен қатар 10 кәсіпкерге туристік база құрылысын жүргізу үшін жер телімдері берілді, оның ішінде қазіргі таңда 2 демалыс базасының құрылыс жұмыстары жүргізілуде. Жыл аяғына дейін бір туристік базасының құрылысын аяқтау жоспарлануда.

Туристік негізгі бағыттары аңшылық, балық аулау және лотос алқабын тамашалау.

Аудандар бөлінісінде орналастыру негізгі көрсеткіштері бойынша 2022 жылдың 6 айында ауданымызға келуші туристер саны 1203 (2021 ж. 6 айында – 358 адам (турист), яғни үш есе өсім байқалады.

Ішкі туризмді дамыту, туристер үшін қолайлы жағдай жасау бағытында Теңіз және Құрманғазы ауылдарында «Лотос алқабы – Лотосовые поля» жол көрсеткіштер мен ақпараттық стендтерді орналасқан.

Туристік бағытты насихаттау мақсатында, 2022 жылы Қазақстан, Хабар, Хабар 24, Caspian News телеарналарына арнайы сұбахаттар, видео репортаждар түсіріліп республикалық, облыстық телеарналарынан көрсетілді. Құрманғазы ауданының әкімшілігі ішкі туризмді дамыту мақсатында жеке кәсіпкерлерді

қолдап, 2022 жыл жағдайына ішкі туризмді қолдау мақсатында келесідей жер телімдері бөлінгені төмендегі кестеде.

Кесте 10 - Құрманғазы ауданы бойынша туризм нысандарының құрылысын жүргізу үшін берілген жер учаскелер тізімі 2022 жыл

Рет сан ы	Аукционға қатысушы ЖСН	Нысанның мақсаты	Қабылданған Шешім №	Жер көлемі га	Жалға беру мерзімі, уақыты	Жалға жер алған жері адресі	Қатысушының Адресі /тұрағы
1	Есмурзиев Адильбек 740129301023	Туристік база үшін	№50 11.02.2020	0,5	3 жыл	Теңіз а/о Канача каналында	Астана қаласы
2	Каримов Жандос	Туристік база үшін	№147 2.06.2020	0,3	3 жыл	Теңіз а/о	Еңбекші а/о
3	Махымғалиев Мугал	Туристік база үшін	№170 2.07.2020	0,3	3 жыл	Еңбекші а/о Канача каналында	Атырау қаласы
4	Бегалиева Саулеш 560410401316	Туристік база үшін	№252 22.09.2020	0,3	3 жыл	Теңіз а/о Канача каналында	Теңіз округі тұрғыны
5	Жаманов Жетпис	Туристік база үшін	№263 2.10.2020	0,25	3 жыл	Теңіз а/о Канача каналында	Атырау қаласы
6	Муханбеталиев Омирбек	Туристік база үшін	№381 28.12.2020	0,3	3 жыл	Аққөл а/о Канача каналында	
7	Турғалиев Канат	Туристік база үшін	№308 29.10.2020	0,5	3 жыл	Теңіз а/о Канача каналында	Атырау қаласы
8	Мамыкин Геннади	Туристік база үшін	№16 3.02.2021	5	5 жыл	Теңіз/а/о Канача каналында	Атырау қаласы
9	Волга Парт ЖШС (ТОО)	Туристік база үшін	№203 23.07.2021	0,25	3 жыл	Теңіз/Бірлік а/о Иголкин каналы	
10	Кадиров Нұрлығайм	Балық аулаушылар	11.04.2017 №157	0,25	5	Кнашен	Еңбекші

		туристік база үшін					
Ескертпе – аудандық әкімдіктің ресми ақпараты							

«Атырау-Астрахань» республикалық маңызы бар автомобиль жолы бойында 2 кемпинг, 2 қонақ үй, 5 жанар жағармай, 6 газ құю бекеттері қызмет көрсетуде. Бұдан бөлек, 2 кемпинг, 1 жанар жағар май бекетінің (Sinnoil) құрылысы жүруде, 1 құрылыс жұмыстарын бастау жұмыстары ұйымдастырылуда (Prom Gaz).

Атырау облысы туристік әлеуетке бай аймақ. Тарихи-мәдени мұраға бай болу, аймақта туристік саланың бірнеше бағытын дамыту мүмкіндік береді. Төмендегі кестеден облыстың туристік саласына әсер ететін ішкі және сыртқы факторларын көре аламыз.

Кесте 11 - Атырау облысының туристік саласына SWOT талдау.

Артықшылықтар	Кемшіліктер
аймақтың географиялық тиімді орналасуы; транспорттық қол жетімділік; табиғи-мәдени туристік қорларға бай болуы; өңірдің инвестициялық тартымдылығының артуы.	Республика бойынша ауыл халқының саны басым; өңірде жұмыссыздық деңгейі үлкен; туристік қызметтер сапасының төмендігі;
Мүмкіндіктер	Қауіп-қатерлер
халықаралық іс-шараларды өткізудің арқасында өңірдің имиджі артады; туристік қызметпен айналысатындарға кең көлемде жеңілдіктер қарастырылған; туристік саланың әртүрлі бағыттарын дамытуға болады; аймақта арнайы экономикалық аймақтың болуы инвесторлардың қызығушылын арттырады.	әлемдік саяси тұрақсыздық; жаңа вирустың түрінің пайда болуы салдарынан болатын қауіптердің азаймауы.
Ескертпе – автормен құрастырылды	

Атырау облысының географиялық орналасуы өзге өңірлерге қарағанда бәсекелік артықшылықтар береді. Қазіргі таңда жол бойындағы сервис қызметік дамыту жоспарда тұр. Жол бойындағы сервистерді дамыту, кәсіпкерлерді қолдау бағытында мемлекет тарапынан арнайы субсидия бөлінеді. 2020 жылы «Атырау - Астрахань» республикалық маңызы бар автомобиль жолы бойынан «Tranzit» қонақ үйімен кемпингі пайдалануға берілді, 2021 жылы Орлы ауылында орналасқан «Сұңқар» қонақ үйіне және ішінде орналдасқан кафесіне жаңғыру жұмыстары жүргізілді. Сонымен қатар, бүгінгі күні ауданда екі кемпинг құрылысы, «Sinooil» жанар жағармай бекетінің құрылысы жүргізілуде.

Осының бәрі аудан тұрғындарына және қонақтарына қолайлы қызмет көрсетуге бағытталады.

Қазақстандағы ішкі туризмнің танымал бағыттарының бірі – әлемдегі ең солтүстік мекендейтін жерлері орналасқан Атырау облысының Құрманғазы ауданындағы Қиғаш өзенінің арнасында орналасқан лотос алқабы. Аудан аумағында орналасқан лотос алқаптары экотуризмнің танымал бағыты болып табылады. Каспий теңізіне құятын Қиғаш өзенінің сағасында табиғи жағдайда елімізде бір-ақ жерде өседі. Лотос - тазалық пен жетілудің символы. Ежелгі уақытта қасиетті гүл туралы көптеген аңыздар пайда болған. Лотос алқабы шілденің ортасы мен тамыз айының соңғы аптасына дейін гүлдейді.

Лотос гүлін жұлға болмайды, себебі ол еліміздегі сирек кездесетін өсімдіктердің тізіміне енгізілгендіктен қатан бақылауда.

Жыл сайын туристтер саны артып келеді. Солардың көбі ауданымызда орналасқан лотос алқабын тамашалауға арнайы келуде. Кнаша каналы бойындағы орналасқан туристік базалар:

1. ЖК «Есмурзиев А.А» - спорттық - әуесқой балық аулау «Хан - Балық» туристік база / 46.410285- 49.289880 әуесқой (спорттық) балық аулауды жүзеге асыру үшін , айқындайтын балық шаруашылығы су айдынының (немесе) учаскенің және оған іргелес жағалау белдеуінің координаттары/ туристік база басшысы А.Есмурзиев;

2. «Lotos Atyrau» ЖШС –гі, туристік база «Рыбакофф» /46.408496 – 49.289223әуесқой (спорттық) балық аулауды жүзеге асыру үшін , айқындайтын балық шаруашылығы су айдынының (немесе) учаскенің және оған іргелес жағалау белдеуінің координаттары/ туристік база директоры Е.Сарсенбаев;

3. «Еврострой -А» ЖШС –гі , туристік база «Кигаш» /46.546938 – 49.198359әуесқой (спорттық) балық аулауды жүзеге асыру үшін , айқындайтын балық шаруашылығы су айдынының (немесе) учаскенің және оған іргелес жағалау белдеуінің координаттары/ туристік база директоры С.Сапарова;

4. «Вест Мотор Сервис» ЖШС –гі, туристік база «ВМС» /46.424782 – 49.270025 әуесқой (спорттық) балық аулауды жүзеге асыру үшін , айқындайтын балық шаруашылығы су айдынының (немесе) учаскенің және оған іргелес жағалау белдеуінің координаттары/ туристік база директоры Ж.Ахтанов;

5. ЖК «Турегалиев.К.Т» туристік база «Каспий» /46. 410964 – 49. 285627 әуесқой (спорттық) балық аулауды жүзеге асыру үшін , айқындайтын балық шаруашылығы су айдынының (немесе) учаскенің және оған іргелес жағалау белдеуінің координаттары/ туристік база басшысы К.Турегалиев.

6. «А.Бисенов» ШҚ-ғы туристік база басшысы А.Бисенов.

Құрманғазы ауданында туристік қызметті дамыту мақсатында магистрлік жоба авторы «Құрманғазы» қыс-жаз курортын салу жобасын ұсынады.

Кез-келген жобаға кіріспес бұрын, жекешелік сектор салынған қаржының қайтарылу механизмдеріне мән береді. Мемлекеттік-жекешелік әріптестік үлгісінде қаржы ұзақ мерзімді уақытқа салынады. Осы тұста, ақшаның құны оны алған уақытқа немесе төлем жасаған уақытқа байланысты екенін ескерген жөн. Қаржы мамандарына қазіргі теңгенің құны мен 5 жылдан кейінгі теңгенің құнында айырмашылық бар екені мәлім. Сондықтан, «Құрманғазы» жобасына салынған қаржының болашақта қайту тиімділігін есептеу үшін инвестициялық талдау әдістері мен жобаның қаржылық-экономикалық үлгісі жасалынды.

Қаржылық-экономикалық үлгіні көрсету үшін ең алдымен базалық көрсеткіштерді анықтап алуымыз керек (Кесте 12). Оларды дұрыс таңдап алу жалпы есептеулердің алдын-ала жоспарының дұрыс шығуында үлкен маңызға ие. Жоба жалпы екі кезеңде жүзеге асатын болады: инвестициялық кезең және постинвестициялық кезең. Инвестициялық кезең құрылыс уақытымен сәйкес келеді және 2022-2024 жылдар аралығында жүзеге асырылатын болады. Бұл уақытта курорт ешқандайда пайда таппайды. Жобаның толық қолданысқа берілу уақыты 2024 жылдың маусым айы деп жоспарлануда. Ал постинвестициялық кезең жобаның 2024-2044 жылдар аралығында жүзеге асырылатын болады. Яғни, мемлекеттік-жекешелік әріптестік уақыты 22 жылға созылатын болады. Шетелдік тәжірибеден байқағанымыздай, жоба уақыты неғұрлым ұзақ болатын болса, соғұрлым оның табысты болу мүмкіндігі артады. Әріптестік уақытысында мемлекеттік-жекешелік әріптестік үлгісінің «ВООТ» таңдалынып алынды. Яғни, жекешелік сектор құрылыс нысанын өзі салады, құрылыс уақыты тәмамдалған соң нысан жекешелік сектор иелігіне өтеді. Осының арқасында жекешелік сектор үшін ұзақ мерзімді жобада қалу сенімділігі артады. Одан кейін барлық қызмет көрсету түрлерімен тікелей жекешелік сектор айналысатын болады. Осы орайда, жекешелік сектордың тәжірибесі мол болуы шарт. Келісім шарт мерзімі аяқталғаннан кейін нысан мемлекет иелігіне өтеді немесе келісім шартты одан әрі ұзарту мүмкіндігі болады.

Кесте 11 - Қаржылық-экономикалық үлгіде қолданылған базалық көрсеткіштер

№	Көрсеткіштер атауы	Өлшем бірлігі	Көрсеткіштің мәні
1	2	3	4
1	Жобаның жалпы құны	Мың теңге	44 170 898
2	Инвестициялық кезең	Жыл	2022-2024
3	Постинвестициялық кезең	Жыл	2024-2044
4	Базалық мөлшерлеме	%	9%
5	Инфляция деңгейі:		
	2021-2022 жылдар;	%	6%
	2023-2024 жылдар;	%	5%

	2025 жылдан әрі;	%	4%
6	Салықтық мөлшерлемелер:	%	
	Жеке табыс салығы;	%	10,0%
	Әлеуметтік салық:		
	2020-2024 жылдар;	%	9,5%
	2025 жылдан әрі;	%	11,0%
	Мүлік салығы;	%	1,5%
	корпоративтік табыс салығы;	%	20,0%
	ҚҚС;	%	12,0%
7	Амортизациялық норма:		
	Ғимараттар, құралдар мен құрылыстар	%	5%
8	ҚДБ-ден тартылатын несиенің пайыздық мөлшерлемесі	%	4,0%
9	Дисконттау мөлшерлемесі	%	5,1%
10	Евроның теңгеге шаққандағы орташа бағамы	1 Евро үшін теңге	515,53
11	АҚШ долларының теңгеге шаққандағы орташа бағамы	1 доллар үшін теңге	446,85
12	Коммерциялық банктің пайыздық сыйақы мөлшерлемесі	%	17,8%
Ескерту – автормен құрастырылды			

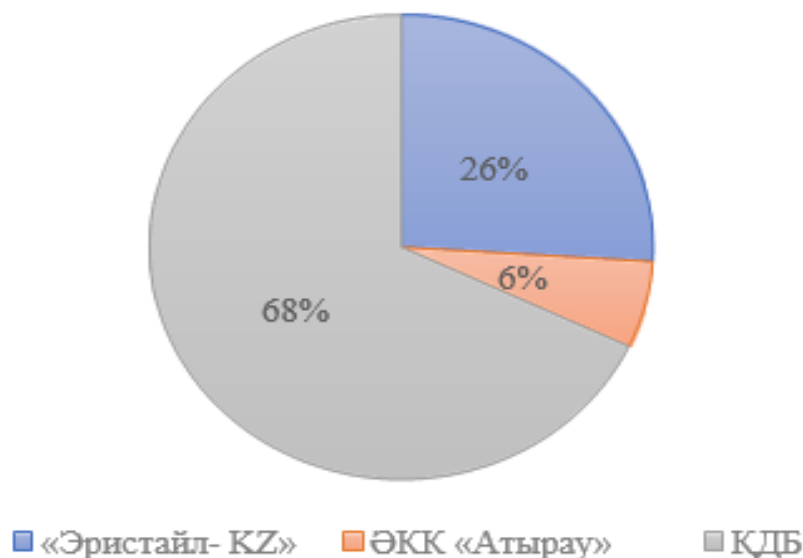
Жоғарыдағы кестеден байқағанымыздай, жобаның жалпы инвестициялық шығындары 44 млрд теңгені құрайды. Шығындардың үлкен бөлігі аймақта асфальт жолдарын салуға (30%) және 150 бөлмелі қонақ үй (31%) құрылысына жұмсалатын болады. Атырау облысының бюджетінен аймақтағы туристік инфрақұрылымды дамытуға 2021 жылы 2,9 млрд теңге қаржы бөлінген болатын. Осының арқасында инженерлік желілермен қамтамасыз ету шығындары 0 теңгеге тең болып отыр. Егер мемлекеттік шығындарды қоса есептесек, жобаның жалпы құны 47 млрд теңгені құрап отыр.

Кесте 12 - «Құрмаңғазы» жобасы бойынша инвестициялық шығындар, мың теңге

Инвестициялық шығындардың бағыты	Бірлік	Құны, мың теңге
1	2	3
Ғимараттар мен құрылыстар, кешен	1	4 067 324
Асфальт жолдар, кешен	1	11 678 168
Қауіпсіздік жүйесі бар шаңғы, кешен	1	3 279 501
Қар жүйесі, кешен	1	5 586 842
Басқа рекреациялық объектілер, кешен	1	433 411
Авторлық және техникалық қадағалау, кеш	1	438 014
150 бөлмелі қонақ үй және коммерциялық объектілер	1	12 160 714
Сараптамалық қызметтер, жинақ	1	411 965
Жобалау жұмыстары	1	539 143
Курорттық орталығының инвестициялық картасын әзірлеу	1	148 929

Қар тығыздағыш техника, компоненттер	1	694 290
ҚҚС		4 732 596
Барлығы		44 170 898
Ескертпе – автормен құрастырылды		

«Құрманғазы» жобасын жүзеге асыру кезінде 3 негізгі қатысушы таңдалынып алынды. Жекешелік сектор тарапынан «Global Lux Tour» кәсіпорны таңдалса, мемлекеттік тараптан ӘКК «Атырау» таңдалынып алынды (Сурет 7).

Сурет 7 – «Құрманғазы» курортының инвестициялық қаржыландыру көздері
Ескертпе – автормен құрастырылған

Қаржыландыру түріне мән беретін болсақ, жеке сектордың өзіндік қаржысы жалпы инвестициялық шығындардың 26% немесе 10,2 млрд теңгені құрайды. Халықаралық тәжірибеден байқағанымыздай, мемлекеттік-жекешелік әріптестікте жекешелік тараптың жобаға салатын тікелей өз қаржысының көлемі неғұрлым жоғары болатын болса, бұл оның жауапкершілігінің артып, жобаны сәтті жүзеге асыруға септігін тигізеді. Ал жобаны жүзеге асыруға қажетті қаржының 68%-ын Қазақстан Даму банкінен тартылатын несие арқылы қамтамасыз ету көзделіп отыр. Несие тәуекелі тікелей жекешелік сектордың жауапкершілігіне кіреді. Яғни, жекешелік сектор тартылған несиені барлық сыйақыларымен қоса түскен пайда есебінен өтейді деп жоспарлануда.

Курорттың жұмысын екі маусымға бөліп көрсетуімізге болады: қысқы маусым, жазғы маусым. Қысқы маусым негізінен шаңғы туризміне бағытталса, жазғы маусым курорт орналасқан аймақтың табиғатын серуендеп тамашалауға бағытталатын болады. Екі маусымда да арнайы бағдарламалар ұйымдастырылып, курорт жыл бойы бос қалмай, туристерге қызмет көрсетумен айналысатын болады.

Келуші туристерді жас ерекшелігіне байланысты 4 түрлі топқа бөлуімізге болады: 15 жасқа дейінгі балалар, 15-25 жас арасындағы жастар, ересек адамдар және зейнеткерлер. Бұл топтардың әрқайсысына жеке тарифтер бекітілетін болады. Сырғанау үшін балалар тобына-4000 теңге, жастарға-6900 теңге және ересектерге-9000 теңгені құрайтын болады. Түсімдердің негізгі бөлігі ересектерге көрсетілетін қызметтерден түседі деп жоспарлануда.

Кесте 13 - «Құрманғазы» курортының қысқы қызметтері және олардан түсетін түсім, мың теңге

Курорттың қызметтері	Тарифтік баға (мың теңге)	Көрсетілген қызметтің жалпы көлемі (мың теңге)	2024 жыл	2025 жыл	2030 жыл	2035 жыл	2040 жыл
Балалардың сырғанауы	4,600	2 895 634	16613	61 168	123 396	150130	182656
Жастардың сырғанауы	6,900	6 611 873	37933	139 670	281 761	342805	417075
Ересектердің сырғанауы	9,000	51 347 848	294592	1084678	2188156	2662226	3239005
Зейнеткерлер	1,700	13 631	78	288	581	707	860
Серуендеуші балалар	2,300	624 505	3583	13 192	26 613	32379	39394
Серуендеуші жастар	3,400	1 195 309	6858	25 250	50 937	61973	75400
Серуендеуші ересектер	4,600	24 141 339	138503	509 965	1028768	1251653	1522828
Серуендеуші зейнеткерлер	1,700	55 026	316	1 162	2345	2853	3471
Сырғанау құралдарын жалға беру (киім)	5,000	9 126 329	52359	192 786	388913	473172	575686
Сырғанау құралдарын жалға беру (шаңғы/борд)	7,000	12 776 860	73303	269 900	544478	662440	805960
Сақтау камераларын жалға беру	1,000	1 095 145	6283	23 134	46669	56780	69081
Шаңғы мектебі	10,000	2 935 932	16844	62 019	125113	152219	185198
Қонақ үйдің қызметі	25,000		144420	531 750	1072715	1305122	1587881
Ескертпе – автормен құрастырылған							

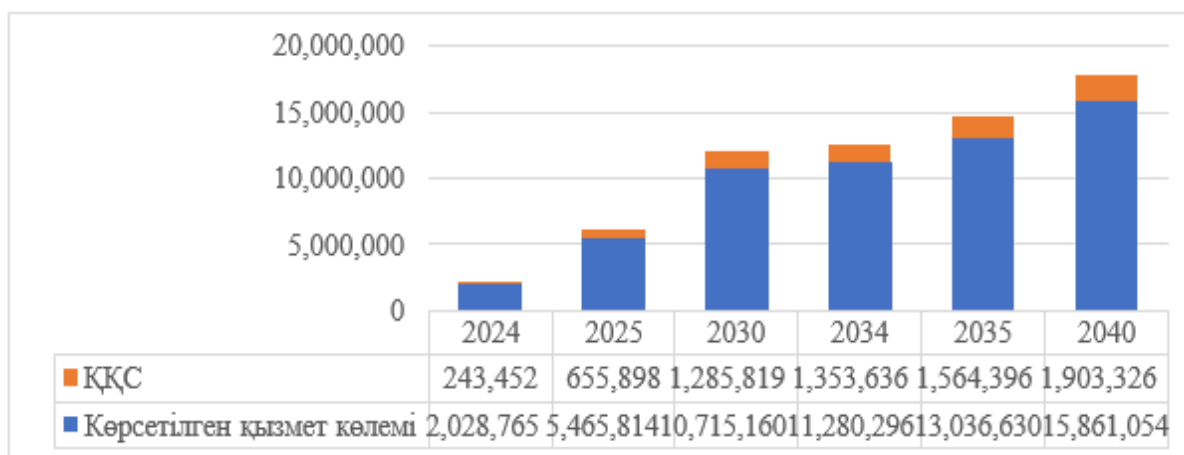
Жобаның қысқы мерзімдегі 100%-дық жүктелім қуаттылығына қол жеткізу 2028 жылға дейін қол жеткізу көзделіп отыр. Жобаның жүзеге асырылу графигіне сәйкес, 2022-2023 жылдар 0%-дық жүктелімді көрсетеді.

Құрылыстың аяқталу мерзімі 2024 жылдың екінші жартысы болғандықтан, сол жылы жүктелім индексі 17,04%-ды құрайды деп жоспарлануда. Жобаның жазғы маусымдағы қазметтері келесі кестеде көрсетілген.

Кесте 14 - «Құрмаңғазы» курортының жазғы қызметтері және олардан түсетін түсім, мың теңге

Курорттың қызметтері	Тарифтік баға (мың теңге)	Көрсетілген қызметтің жалпы көлемі (мың теңге)	2024 жыл	2025 жыл	2030 жыл	2035 жыл	2040 жыл
Серуендеуші балалар	2,300	1228765	13453	27619	53219	64749	78777
Серуендеуші жастар	3,400	2352432	25755	52875	101885	123959	150815
Серуендеуші ересектер	4,600	47506469	520108	1067789	2057536	2503307	3045655
Серуендеуші зейнеткерлер	1,700	108282	1185	2434	4690	5706	6942
Велосипед жалға беру	2,500	2888371	31622	64921	125097	152200	185174
Сақтау камераларын жалға беру	2,000	697031	7631	15667	30189	36729	44687
Жаяу турды ұйымдастырушы гид қызметі	6,000	3485154	38156	78335	150944	183647	223434
Атпен серуендеу	9,000	10455463	114468	235004	452833	550940	670303
Троллей паркі	4,000	13864183	151787	311621	600467	730560	888837
Қонақ үй қызметі	25,000	18993743	271163	556701	1072715	1305122	1587881
Орындарды жалға беру	18 000,0	2709067	44596	92759	112856	137306	167054
Дүкендерді жалға беру	4 545,0	684039	11260	23422	28496	34670	42181
Ескертпе – автормен құрастырылған							

Жобаның қуаттылығын, макроэкономикалық көрсеткіштерді ескере келе, мемлекеттік-жекешелік әріптестік аясындағы түсімдердің жалпы соммасы 250 206 967 мың теңгені құрайды деп жоспарлануда. Оның ішінде бюджетке түсетін қосылған құн салығының үлесі 26 807 889 мың теңгені құрайтын болады (сурет 8).

Сурет 8 – «Құрмаңғазы» жобасының 2024-2040 жылдар аралығындағы түсім бюджеті, мың теңге
Ескертпе – автормен құрастырылған

Жобаның өзіндік құнына келетін болсақ, бұл көрсеткіш жалпы табыстың 42% құрайды. Қызметтердің өзіндік құнында негізгі шығындар амортизациялық аударымдарға, өндірістік шығындарға және жалақы бойынша шығындар үлесіне тиесілі. Ал жеке табыс салығы ретінде корпоративтік табыс салығының Салық кодексінде бекітілген нормасы алынды-20%.

Кесте 15 - «Құрмаңғазы» жобасы бойынша табыстар мен шығыстардың есепті болжамы

Табыс:	218 605 494
курорттың негізгі қызметінен түскен кіріс	215 212 388
өзге де қызметтер	3 393 106
Қызметтердің өзіндік құны:	91 481 043
-еңбек ақы төлеу;	8 364 228
-әлеуметтік салық;	826 460
-міндетті медициналық сақтандыру қорына аударылған төлем;	250 927
-жұмыс берушінің міндетті зейнетақы қорына аударым көлемі;	418 211
-мүлік салығы;	2 727 723
-жер рентасы;	361 877
-ескіру;	41 435 762
-өндірістік шығындар;	37 095 854
Жалпы пайда	127 124 451
Салық салынғанға дейінгі пайда	92 422 340
Жеке табыс салығы	18 484 468
Салық салынғаннан кейінгі пайда	73 937 872
Ескертпе – автормен құрастырылған	

«Құрмаңғазы» жобасын сәтті жүзеге асыру арқылы бюджетке түсетін түсімдер көлемін арттыруға болады. Яғни, Атырау облысы, оның ішінде Құрмаңғазы ауданы ірі салық төлеуші субъектімен толығады. Жалпы жоба

аясында бюджетке түсетін түсімдер көлемі 38 млрд теңгеден астам қаржыны құрайды деп жоспарлануда.

Мемлекеттің «Құрманғазы» аймағында 2021 жылы инженерлік желілірді дамытуға жұмсаған 3 млрд. теңгеге жуық қаржысын ескеретін, жалпы жобаның сәтті жүзе асыруынан бюджет 2044 жылға дейін жуық шамамен 35 млрд теңге қаржы пайда көреді.

Кесте 16 - «Құрманғазы» жобасының бюджеттік тиімділігі

№	Атауы	Өлшем бірлігі	Жалпы сомма, мың теңге
1	Бюджетке түсетін түсімдер (салықтар мен төлемдер)	мың.теңге	38 016 829
1.1	Атырау облысының бюджетіне:	мың.теңге	33 498 218
	-корпоративтік табыс салығы;	мың.теңге	18 484 468
	-қосылған құн салығы;	мың.теңге	15 013 750
1.2	Жергілікті бюджетке:	мың.теңге	4 518 611
	-жер рентасы;	мың.теңге	361 877
	-мүлік салығы;	мың.теңге	2 727 723
	-жеке табыс салығы;	мың.теңге	441 993
	-әлеуметтік аударымдар мен салық;	мың.теңге	987 018
2	Шығыс	мың.теңге	2 992 000
2.1	Инвестиция көлемі	мың.теңге	
2.2	Постинвестициялық кезеңдегі бюджеттік шығыстар	мың.теңге	0
2.3	Арнайы әлеуметтік талаптарды қамтамасыз етуде баға саясын құру үшін жекешелік секторға берілетін субсидиялар көлемі	мың.теңге	0
3	Бюджет тиімділігі	мың.теңге	35 024 829
Ескертпе – автормен құрастырылған			

«Құрманғазы» жобасының тиімділігін және салынған қаржының қайтарымдылығын есептеу үшін қаржылық үлгіні көрсететін келесідей негізгі көрсеткіштер есептелінеді:

- таза келтірілген құн (NPV);
- ішкі табыстылық нормасы (IRR);
- табыстылық индексі (PI);
- қайтарымдылық уақыты (PBP).

Жобаның таза келтірілген құны (NPV) - төлемдердің ақшалай ағынының дисконтталып, бүгінгі күнге келтірілген мәні. Бұл инвестициялық жобаны бағалау сәтіне келтірілген барлық ақша түсімдері мен шығыстары арасындағы айырманы білдіреді [31, 13б.].

Жобаның таза келтірілген құнын көрсеткішін есептеу жекешелік сектор үшін маңызды. Себебі инвестор жобаны жүзеге асырумен байланысты ақша ағындары бастапқы инвестициялық шығындарды қайтару мүмкіндігін және оның қалатын табыс мөлшерін көрсетеді. Ақшалай төлемдер олардың уақытша

құны мен тәуекелдерін ескере отырып бағаланатындықтан, NPV жоба қосатын құн ретінде түсіндірілуі мүмкін. Оны инвестордың жалпы пайдасы ретінде де түсіндіруге болады.

Аталған көрсеткішті есептеу келесідей формула арқылы жүзеге асады:

$$NPV = \sum_{t=1}^N \frac{CF_t}{(1+i)^t} - IC, \quad (1)$$

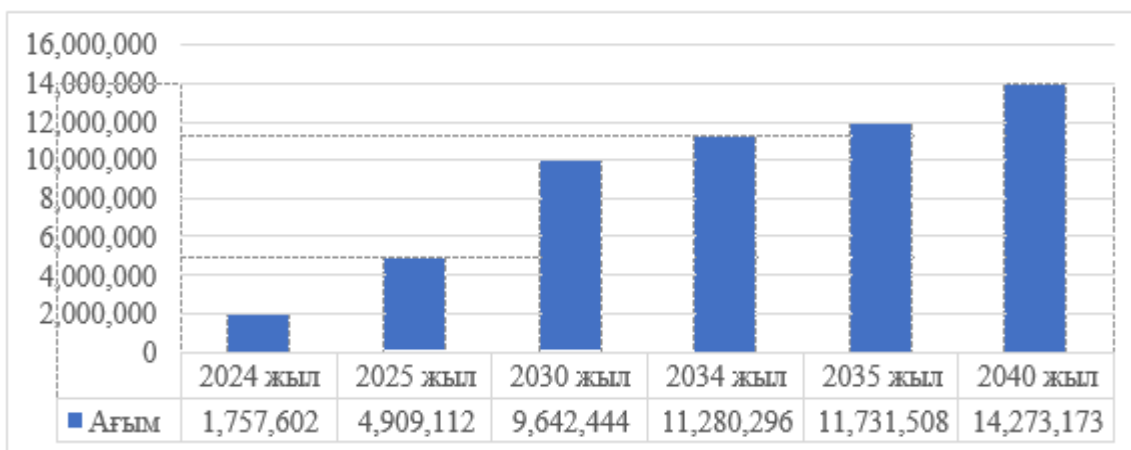
Мұндағы: CF_t – t кезеңіндегі ақша ағымы;

IC – бастапқы инвестициялар;

i – дисконттау мөлшерлемесі;

N – кезеңдер саны.

Аталған формуланы қолданып, жобаның таза келтірілген құнын есептеп шығу үшін, ең алдымен әр жылдардағы ақша ағымы керек. Ақша ағымы өндірілген өнім немесе қызмет көлемін, сол өнімнің нарықтық бағасына көбейткенге тең. Біздің жобамызда, жоғарыда айтып кеткеніміздей, жүктелім деңгейі жобаның өмірлік цикліне байланысты әр түрлі болады. Оның үстіне курорттың қызмет түрлерінің көп болуы және сәйкесінше бағаларының әр түрлі болуы бізге ақшы ағымын бір реттен есептеуге мүмкіндік бермейді. Сол үшін барлық өндірілген қызметтер мен өнім көлемін жеке-жеке тарифтік жоспарға сәйкес бағаға көбейтіп, оларды қосу арқылы жобаның әр жылдағы ақша ағынын есептей аламыз. Ол келесідей көріністе болады (сурет 9).

Сурет 9 – «Құрманғазы» жобасының жылдар бойынша ақша ағымы, мың теңге
Ескертпе – автормен құрастырылған

Сонымен қатар, таза келтірілген құнды есептеу кезінде дисконттау мөлшерлемесін есептеу керек. Біздің жағдайда дисконттау мөлшерлемесі капиталдың орташа құнын есептеу арқылы 5,1%-ға тең болды. Формулаға

сәйкес, «Құрманғазы» жобасының таза келтірілген құнын есептеу келесідей көріністе болады:

$$NPV = -44\,170\,898 + \frac{1\,757\,602}{(1 + 0,05)^1} + \frac{4\,909\,112}{(1 + 0,05)^2} + \dots + \frac{14\,273\,173}{(1 + 0,05)^{17}} = 5\,578\,917 \text{ мың теңге}$$

Инвестициялық жобада таза келтірілген құн 0-ден жоғары болатын болса, онда инвестордың жобадан пайда табады. Ал егер 0-ден төмен болатын болса, инвестициялық жобаны қолдау тиімсіз, жоба шығынға жұмыс істейді дегенді білдіреді.

Инвестициялық жобалардың тиімділігін бағалау көрсеткішінің оң болуы –«Құрманғазы» жобасының болашақта сәтті жүзеге асыруға мүмкіндік бар екенін көрсетеді. Осылайша, «Құрманғазы» жобасын жүзеге асыру жергілікті бюджет тиімділігін арттыруға, жеке инвесторлардың жобадан пайда табуын қамтамасыз ете алады.

Мемлекеттік-жекешелік әріптестік арқасында ірі көлемдегі инвестициялық жобаларды тең дәрежеде бөлінген тәуекелдер арқылы сәтті жүзеге асыруға болады. Тараптардың әлеуетін толық пайдалану арқылы тәуекелдер дәрежесі де азаяды. Ірі көлемдегі жобаларды қаржылық жағдайы әр түрлі тараптардың бірігуі арқылы жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Кесте 17 - «Құрманғазы» жобасының инвестициялық тиімділік көрсеткіштері

Жалпы дисконттаған экономикалық ақша ағымы	Мың теңге	5 578 917
Таза келтірілген құн (NPV)	Мың теңге	5 578 917
Ішкі табыстылық нормасы (IRR)	Мың теңге	10,6%
Қайтарымдылық уақыты (PP)	Мың теңге	12
Ескертпе – автормен құрастырылған		

Инвестициялық жобаларды бағалау көрсеткіштерінің оң болуы жобаның 100 пайызға сәтті жүзеге асады дегенді білдіре бермейді. Кез-келген жобаны жүзеге асыру барысында түрлі тәуекелдер орын алуы мүмкін. «Құрманғазы» жобасын жүзеге асыру кезінде де құрылыс кезеңінен бастап, оның өмірлік циклінің соңына дейін тәуекелдер қатар жүреді.

«Құрманғазы» жобасын сәтті жүзеге асыру арқылы Атырау облысы Құрманғазы ауданының туристік саласын жаңа даму деңгейіне көтеруге болады. Осы уақытқа дейін туристік нарықта аймақ тек тарихи-мәдени бағытта танымал болған болса, «Құрманғазы» жобасының іске қосылуы аймақты белсенді туризм түрінен дамытуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, Құрманғазы ауданында туристік саланы дамытудың экономикалық әсерін баламалы тәсілмен есептейміз. Ол үшін аудандар мен Атырау қаласы бөлінісінде Атырау облысының туристік саласының жекелеген көрсеткіштерін пайдаланамыз (18-кесте). Кестеден көріп отырғанымыздай, облыс бойынша келушілер (туристер) саны Құрманғазы ауданына қарағанда орта есеппен 3 есеге, ал Атырау қаласымен салыстырғанда 5 еседен астам.

Облыс бойынша туризм саласындағы бір адамға шаққандағы түсім 7,94 мыңды құрайды. ал Құрманғазы ауданында небәрі 770 теңге, бұл облыс бойынша орташа есеппен 10 реттен артық.

Кесте 18. Атырау облысының туристік саласының жекелеген көрсеткіштері

	Қызмет көрсетілетін келушілер саны	Нөмірлер бірлігі	Қызмет көрсету көлемі, млн. теңге	Жұмыспен қамтылғандар саны	Бір тұрғынға келушілер саны	Бір тұрғынға түсетін пайда, мың теңге
Атырау облысы	99 180	2 717	5 492,0	1 625	0,14	7,94
Атырау қаласы	88 974	2 366	5 245,0	1 511	0,22	13,09
Жылыой	4 487	133	127,2	44	0,05	1,48
Индер	1 328	48	33,9	20	0,04	1,03
Исатай	351	29	27,5	9	0,01	1,04
Құрманғазы	2 465	54	43,5	15	0,04	0,77
Қызылқұға	523	28	2,3	6	0,02	0,07
Мақат	1 052	49	10,7	14	0,04	0,36
Махамбет	0		2,0	6	0,00	0,07
Ескертпе – автормен құрастырылған						

Ұсыныстар:

Магистрлік жобада туризмнің экономикалық мәнінің теориялық негіздері қарастырылып, Қазақстандағы туристік индустрияның қазіргі жағдайы талданады және экономикалық өсуді қамтамасыз ету факторы ретінде туризмді дамыту бойынша ұсыныстар әзірленеді.

1.Туристік саланы дамыту бойынша мемлекеттік-жекешелік әріптестік үлгісін ұсыну.

Туристік саланың пандемия салдарынан ең көп зардап шеккен салалардың бірі болды. Еліміздің туристік саласын енді аяққа тұрып келе жатқанда орын алған дағдарыс, осыған дейін туристік саланы дамыту бойынша атқарылған іс- шаралардың маңызын төмендетіп жібергендей болды. Ендігі кезекте, туристік саланы қайта тұрақты даму жолына қою үшін қосымша қаражат керек. Осындай пандемиялық салдардан туындаған дағдарыс кезінде мемлекет жаңа жағдайға бейімделіп, экономиканың даму қарқынын қалпына түсірудің ең басты құралы ретінде мемлекеттік-жекешелік тетігін қарастыруы керек. Мемлекеттік- жекешелік аясындағы әріптестік ұлттық экономиканы дағдарыстан айықтырып, халықтың әл-ауқатын қалпына келтіруге мүмкіндік береді.

Мемлекеттік-жекешелік әріптестік-туристік саланы дамытудың ұзақ мерзімді жоспарларын жүзеге асыруда екі тарапқа да пайда алып келетін нарықтық механизм түрі. Аталған әріптестіктің түрі көптеген елдерде дағдарыс жағдайынан алып шығатын құрал ретінде пайдаланылып келді.

Кез келген саланы дамытуда лайықты инфрақұрылымның болуы шарт. Ал инфрақұрылымды қалыптастыру мен дамыту үлкен қаржыны талап етеді. Туристік саланы дамытуда жеке инвесторлардың қаржысы мемлекеттік қарыз бен несие көлемін ұлғайтпай-ақ инфрақұрылымды дамыту мен жетілдіруге қажетті қаржы тарту көзі бола алады. Сонымен қатар, бизнес жүргізуде жеке секторлық біліктілігі, оның жаңашылдыққа бейім болуы туристік саланы дамыту барысында тиімділіктің артуына, сапа көрсеткішінің бағамен үйлесімділік табуына септігін тигізеді.

Туристік салада мемлекеттік-жекешелік әріптестікті қолданудың маңызды талабы- қатысушы тараптардың нақты мақсаттарының болуы. Біздің елімізде мемлекеттік-жекешелік әріптестікті көп жағдайда мемлекеттік сатып алулармен шатастырып жатады. Алайда екеуінің арасында айырмашылық өте көп. Мысалы ретінде, қонақ үй нысанын алайық. Мемлекеттік сатып алулар аясында жеке сектор нысанның құрылысы аяқталған соң оның міндеттері сол жерде-ақ бітеді. Ал сол қонақ үйдің қызметін жүргізуге мемлекет басқа орындаушыларды жалдайды. Мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің басты ерекшелігінің бірі- құрылыс немесе жөндеу аяқталғаннан кейін міндетті түрде қызмет көрсету жұмысын өз мойнына алуы керек. Кері жағдайда әріптестіктің шарттары толық орындалмаған болып саналады және жеке сектор мемлекеттен қаржы алу мүмкіндігінен айырылады. Яғни бұндай шарттың шеңберінде мемлекет нағыз мамандар саналатын жеке орындаушыларды туристік саланы

дамытуға жұмылдыру мүмкіндігін алады. Оған қоса, жергілікті халық та жасалынған жобалардың нәтижесін өздері көріп, баға беру мүмкіндігін алады.

Әріптестіктің тағы да ескеруі керек аспектісінің бірі-соңғы тұтынушылардың-туристердің қызығушылығы. Туристердің қызығушылығын қанағаттандырусыз әріптестіктің, оның үстіне саланың ұзақ мерзімді дамуы мүмкін емес. Оның үстіне әріптестіктің негізгі қағидаларының бірі туристік салада қызмет көрсету сапасын арттыру екенін естен шығармаған жөн. Осылайша мемлекеттік-жекешелік әріптестік тетігі тек мемлекет пен жеке сектор арасындағы байланыс емес, әріптестік нәтижесінде қалыптасқан туристік өнімді тұтынатын туристер және жобаның орындалу барысын қалтқысыз назарда ұстап отыратын қоғам арасында болатын 4 жақты байланыс деп айтуымызға толық негіз бар.

Атырау облысының географиялық жағдайын, туристік қорларын, инфрақұрылымның даму деңгейін есепке ала отыра, аймақта мемлекеттік-жекешелік әріптестік шеңберінде туристік салада жүзеге асырылуы мүмкін жобалар қатарына белсенді туризм орталықтарын салу, тарихи-мәдени мұраны қалпына келтіру және сақтау, шипажайлар салу сынды жобаларды жатқыза аламыз. Туристік сала жобаларының әртүрлі бағытта болуы, жеке сектордың өз мүмкіндіктерін саралап, баға беруге, алдын ала жобалардың ерекшелігімен танысуға жағдай жасайды. Осылайша мемлекеттік-жекешелік әріптестік қатынасына түсетін жеке сектор тарапындағы қатысушылардың болашақта жобаны аяқтай алмай қалу қауіпінің алдын алып, жоспардың толық көлемде атқарылуын қамтамасыз ете алады.

Қалыптасқан саяси-экономикалық жағдайда Атырау облысының жалпы өңірлік өнімінің көлемін және жергілікті бюджеттік түсімдерді арттырудың аймаққа тартылатын инвестициялар көлемін арттыру арқылы қол жеткізуге болады. Жоспарланған туристік жобаларда жеке капиталды пайдалану туристік саланың тұрақты дамуын қамтамасыз етеді және саланың, оған қоса тұтас аймақтың бәсекелестік қабілетін арттыруға септігін тигізеді.

Осы тұста мемлекеттік-жекешелік әріптестік тетігін пайдалану аймақтың дамуына қажетті инвестиция тартудың бірегей жолы бола алады. Шетелдік тәжірибелерде аңғарғанымыздай, туристік жобаларды жүзеге асыруда МЖӘ тетігінің түрлі үлгілерін пайдалану саланың дамуын жаңа кезеңге шығара алды. Туристік салада мемлекеттік-жекешелік әріптестік тетігінің жетістікке жетуі тікелей осы тетікті жүйелі әрі әлеуетін толық пайдаланғанға байланысты.

Атырау облысының туристік әлеуетін, оның экономикалық-әлеуметтік даму бағытын ескере отырып аймақта мемлекеттік-жекешелік әріптестік негізінде жүзеге асырылуы мүмкін жоба ретінде «Құрманғазы» шаңғы курортын салу ұсынылды. Аталған жоба Атырау облысының 2021-2025 жылдарға арналған даму жоспарында жүзеге асырылу көзделген. Алайда жобаны жүзеге асыру мақсаты мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің басты қағидаларына сәйкес келмейді.

Курорттық аймақтарда туристік саланың дамуы біздің елімізде де қарқынды жүріп жатыр. Туристік саланың бұл бағыты ішкі туристердің

арқасында 2020 жылы да өз даму қарқынын жоғалтқан жоқ. 2016 жылдан бергі динамиканы қарайтын болсақ, курорттық аймақтарда орналастыру орындарымен қызмет көрсетілген келушілер саны 2,3 есеге артқан. Өсудің ең жоғары қарқыны да 2020 жылы орын алды. Сол жылы келішілер саны 1 238 944 адамнан 1 683 046 адамға дейін артты. Яғни келушілер саны 135,8%-ға артқан.

«Құрмаңғазы» жобасын сәтті жүзеге асырудың арқасында тұрақты түрде 478 адамды жұмыспен қамту мүмкіндігі туады. Орташа айлық жалақы 92 мың теңге шамасында болады. Қызметкерлердің басым бөлігі техникалық қызметкерлер санатына жататындықтан, орташа айлық жалақы деңгейі Қазақстан Республикасы бойынша деңгейден төмен болып отыр.

Сонымен қатар, туристік салаға инвестиция тартып, дамыту арқылы экономиканың өзге байланысты секторларына да оң әсерін тигізеді. Туристік саланың мультипликаторлық әсерін анықтау арқылы, туристік саланың экономикаға әсерін білуге болады. Осы тұста біз туристік салаға инвестиция тарту арқылы, саланың даму қарқынын және туристік саладағы туристердің шығындары қаншалықты артатынын анықтауға тырыстық. Туристік саланың мультипликаторлық әсерін анықтауды маржиналды шекті тұтыну көрсеткіші арқылы анықтай аламыз.

Туристік саланың дамуы бюджетке түсетін қосымша қаржы көзінің пайда болуына мүмкіндік тудырады. Оның үстіне туристік сала экономиканың өзге секторларымен тығыз байланыста болатын сала ретінде танылған. Яғни саланың дамуы экономиканың өзге секторларының дамуына да өз әсерін тигізеді. Туристік саланың мультипликативтік әсерін бағалау үшін біз үй шарушылығының шығындарын ескеріп, туристердің жұмсаған шығындары арқылы қол жеткізе аламыз.

Туристік сала инфрақұрылымды дамыту, инвестиция көлемін арттыруды ынталандыру және жұмыс орындарын құру мен арттыру құралына айналып отыр. Талдау бөлімінде аңғарғанымыздай, туристік саланы дамытуда ұсыныс тек мемлекет тарапынан түсіп отыр. Ал туристік саланың әлеуетін толық пайдалануда жекешелік сектормен тығыз байланыстың болуы қажет. Оның үстіне біздің еліміз туристік саланы дамыту жолын тым кеш бастағандықтан, әлемдік ірі туристік аймақтар тарапынан бәсекелестік қатерлерге ұшырап отыр. Сондықтан да, аталған саланы дамытуда мемлекеттің қолдауы мен жекешелік сектордың қаражатын тиімді пайдаланғанда ғана жаңа даму кезеңіне аяқ басуға мүмкіндік туады.

Атырау облысының туристік саласы орташа деңгейдегі инвестициялық тартымдылыққа ие. Тек жекелеген қалалар мен аймақтарға инвестиция құюшылар орташа деңгейден жоғары, ал кей аймақтарда бұл көрсеткіш мүлдем төмен деңгейде. Соның салдарынан туристік саланы дамытуда мемлекеттік-жекешелік әріптестікті тиімді пайдаланып, белсенді түрде инвестиция тартудың кедергілері байқалады. Қалыптасқан жағдайдан шығудың жолы ретінде туристік саладағы орта кәсіпорындарды аймақта жоспарланған жобаларды мемлекеттік-жекешелік әріптестік негізінде жүзеге асыруға тартуды қарастыруымызға болады. Орта кәсіпорындарды туристік саланың

құрылымдарына тарту арқылы, ірі туристік жобаларды іске асырудың балама жолына айнала алады. Соның арқасында орта туристік кәсіпорындар туристік саланы дамытуға қажетті инвестиция көзі бола алады.

Бұндай жобаның ерекшелігі Құрманғазы аумағында туризмді дамытуға тек бір ірі жеке мердігер қатыспайды. Керісінше, инфрақұрылымды дамыту кезінде оның құрылымына кіретін әрбір жобаны орта немесе ұсақ мердігерлер жүзеге асыруға мүмкіндік алады. Соның арқасында ірі және орта туристік кәсіпорындардың туристік инфрақұрылымды жетілдіруге ынтасын оятады. Бұл әрбір қатысушының өз ісіне мамандануына мүмкіндік береді және жобаны іске асыру барысында қаржылық мәселелердің себебінен жобаның аяқсыз қалуының алдын алуға болады.

Үлкен кешеннің бір бөлігіне айнала отыра, орта туристік кәсіпорындар қосымша функцияларды тиімді атқару мүмкіндігіне ие. Ірі инвестициялық жобалардың құрылымын бөліп алу барысында, қандай кәсіпорын оның белгілі бір бағытын алғаны маңызды емес. Себебі туристер басқарушы компания келбетінде ұсынылған туристік өнімдерді тұтынуға мүмкіндік алады.

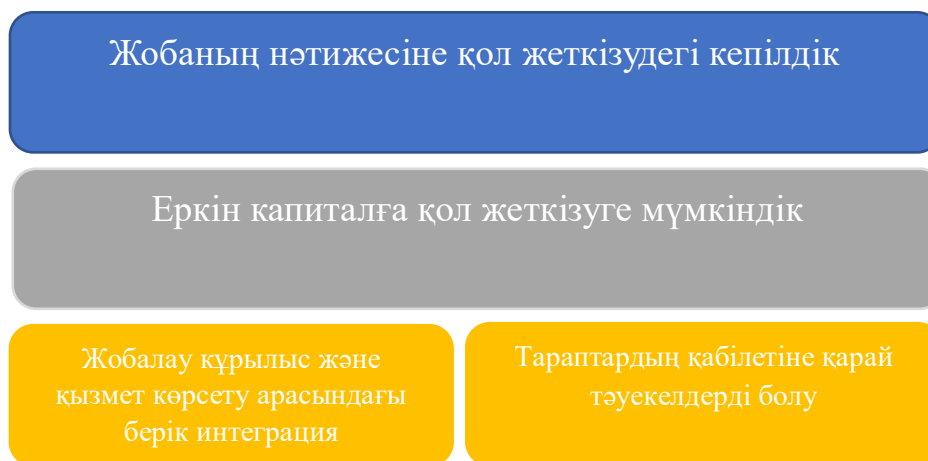
Ірі инвестициялық жобалардың белгілі бір бағытын аймақтағы туристік кәсіпорындардың еншісіне бөліп беру арқылы ірі инвестициялық салымдардың «қатып қалуының» алдын алуға болады. Себебі өзара тәуелсіз бірнеше орта деңгейлі туристік кәсіпорындарды мердігерлік қызметіне тарту арқылы, инвестициялық салымдардың біркелкі салынуына септігін тигізеді.

Туристік инфрақұрылымды дамытуда орта және кіші туристік кәсіпорындарды мемлекеттік-жекешелік әріптестік негізінде тартудың келесідей артықшылықтары бар:

- туристік саланың ерекшелігі аймақтағы туристік кәсіпорындарды жобаларды әріптестік негізінде жүзеге асыруға сәйкес келеді;
- ірі және орта туристік кәсіпорындар мемлекеттік жобаларға көбірек қызығушылық білдіреді және олар тез бейімделгіш, әрі мемлекет тарапынан бақылауға оңтайлы;
- жобаларды әзірлеуге көп уақыт кетпейді.

Қазіргі уақытта мемлекеттік-жекешелік әріптестік экономикалық ортада мемлекет пен жеке сектор арасындағы «шығармашылық бірлестік» ретінде танылған. Әріптестік арқасында ұсақ туристік жобалардан бастап, экономикалық дамуды қамтамасыз ететін ірі ұзақ мерзімді жобаларды бірлесе жүзеге асыруға болады. Мемлекеттік-жекешелік әріптестік кезінде мемлекеттің міндеті- бір жағынан, қоғамның талғамына сай, нарық талаптарына жауап бере алатын қызметтер ұсыну. Ал екінші жағынан, мемлекеттік шығыстар көлемін азайту және мемлекеттік қызмет сапасын арттыру болып табылады. Дәстүрлі жағдайда мемлекет аймақтарды дамыту мен инфрақұрылымды жетілдіру бойынша жауапкершілікті өз мойнына алған. Ал мемлекеттік-жекешелік әріптестік барысында мемлекет ірі капитал салымын талап ететін, туристік қызмет сапасын жақсартуға қажетті инфрақұрылымдарды жетілдіруге бойынша тәуекелдерді жеке сектормен тең, әділ бөлісуге мүмкіндік алады.

Мемлекеттік-жекешелік әріптестік туристік саладағы ірі жобаларға қаржы тартудың жаңа нарықтық әдісі. Әріптестік кезінде тәуекелдердің түрлері бойынша қай тарап оларды басқаруға мейлінше қауқарлы болса, сол әріптес тәуекел түрін өз мойнына алады. Осылайша тәуекелдерді басқаруда екі тарап әділ бөлініс жасайды. Әріптестіктің одан өзге маңызды қасиеттеріне келесілерді айта аламыз (сурет 10) [39, 26.].

Сурет 10 – Мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің қасиеттері
Ескертпе – [39] пайдаланылған әдебиет негізінде автормен құрастырылған

Мемлекеттік сектор туристік инфрақұрылымды дамыту мен жетілдіруде жеке секторға көп еркіндік бергеніне қарамастан, оның қызметін бақылауға, басқару құқығын ол қолында ұстап тұрады. Ол туристік инфрақұрылымды жетілдіру шараларының тез аяқталуына септігін тигізеді. Мемлекет түрлі гранттар, салықтық жеңілдіктер, арзан несиенен жеке сектордың жобаларға қатысу ынтасын арттыруда пайдалана алады. Нәтижесінде жекеменшік тарап та жобадан қосымша пайда көре алады.

Туристік саланың бәсекелестік қабілетін арттыру үшін мемлекеттік-жекеменшік формасы әр түрлі сипатқа ие бола алады. Көптеген мемлекеттер экономиканың дәстүрі салаларында жұмыс орнының тапшылығынан, көп жағдай туристік саланы дамыту арқылы жұмыссыздық мәселесін шешуді көздейді.

Жаһандану процесінің қарқынды жүруі әлеуметтік мәселелерде мемлекет пен жекеменшік сектордың өзара тығыз байланысы арқылы шешу кеңінен қолданылып келеді. Туристік салада мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің жетістікке жетуінің басты факторы ретінде мемлекеттік тараптан жекеменшік тараптың жобадан пайда табатынын қамтамасыз ету.

Осылайша, бұл есептеулер Құрманғазы ауданында туризмді дамыту туристер санын 3-5 есеге арттыруға мүмкіндік беретінін көрсетеді. Көрсетілген қызметтер көлемі 10 есеге дейін ұлғаюы мүмкін (жылына 435 млн. теңгеге дейін).

Ол үшін ауданның инфрақұрылымын жақсарту, ең алдымен қызмет көрсету сапасын жақсарту қажет. Бұл олардың деңгейін арттыра отырып, 4, 3

жұлдызды және стандартты сандардың санын 3 есе арттыруды талап етеді. Орташа алғанда, бұл әр санат бойынша қосымша 30 нөмірді қажет етеді.

Бұл ретте, қонақ үйін салу кезінде бір 4 жұлдызды нөмірге 170 мың доллар жұмсалады, бір 3 жұлдызды нөмірге 110 мың доллар және бір стандартты нөмірге 55 мың доллар.

Содан кейін тұтастай алғанда: $15 \times (170 + 110 + 55) = 5\,025$ мың доллар = 5,025 млн. доллардың қолданыстағы бағамы бойынша (1 доллар. АҚШ доллары = 446 теңге) бұл 2 241,15 млн. теңге \approx 2,3 млрд. теңге болады. Осы іс-шараны іске асыру үшін "Туристік қызмет объектілерін салу, реконструкциялау кезінде кәсіпкерлік субъектілері шығындарының бір бөлігін өтеу қағидаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрінің 2021 жылғы 31 желтоқсандағы № 415 бұйрығының ережесін пайдалану қажет. Осы бұйрықтың талаптарына сәйкес шығындарды өтеу үшін қажетті соманы бекіту қажет. Бұл сома жергілікті бюджетте көзделуге тиіс. Осы мақсатта Атырау облыстық мәслихатының 2022 жылғы 8 желтоқсандағы № 209-VII шешіміне толықтырулар енгізу қажет

2023 - 2025 жылдарға арналған облыстық бюджет туралы, атап айтқанда ауданның субвенцияларды көздейтін 4 – тармағында "Құрманғазы ауданына-1 143 559 мың теңге" екінші жолында "1 143 559 мың теңге" саны "1 367 674 мың теңге" болып ауыстырылсын (шығындар құнының 10% - % өтеу).

2. Ашулук зымыран полигонын, өнеркәсіптік кәсіпорындар мен ауыл шаруашылығы алқаптарын жағатын Құрманғазы ауданының аумағы мен қоршаған ортасының ластануының қазіргі проблемасы мемлекеттік деңгейде дереу шешуді талап етеді. Мемлекет қоршаған ортаны тазартуға қаржы бөліп, болашақта ластанудың алдын алу бойынша түбегейлі шаралар қабылдауы қажет.

Ол үшін: ҚР Денсаулық сақтау министрлігі Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау саласын дамытудың мемлекеттік бағдарламасының жаңа жобасын әзірлеу кезінде іс шараның мынадай тармағын енгізу ұсынылады:

«Капустин Яр» полигонына жақын жерде тұратын халықтың денсаулық жағдайына бағалау жүргізу және нәтижелері бойынша халықты сауықтыру жөнінде шаралар қабылдау. Орындаушылар: ҚР Денсаулық сақтау министрлігі және ЖАО».

3. Елдің заң шығарушы органы табиғатты қорғау және экологиялық заңнаманы бұзғаны үшін әкімшілік және қылмыстық жауапкершілікті күшейту мәселесін қарау. Ол үшін мынадай ұсыныс әзірленді:

Қоршаған ортаны қорғау заңнамасы болашақ ұрпақ үшін қоршаған орта мен экожүйені сақтауда маңызды рөл атқарады. Соңғы кездері Қазақстан Республикасының Атырау облысының туристік тартымдылығы табиғатты қорғау заңнамасын бұзу салдарынан зардап шеге бастады. Осыған байланысты мұндай бұзушылықтар үшін әкімшілік және қылмыстық жауапкершілікті күшейту қажет.

Әкімшілік жауапкершілікті күшейту:

Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне өзгерістер енгізуді ұсыну:

104-бап: Жеке тұлғаларға айыппұлды 20-100 АЕК-тен (ең төменгі жалақы) 50-200 АЕК-ке дейін арттыру.

105-бап: Заңды тұлғаларға айыппұлды 100-200 АЕК-тен 200-400 АЕК-ке дейін арттыру.

107-бап: Заңсыз қызмет үшін пайдаланылған мүлікті тәркілеу мүмкіндігі туралы ережемен толықтырылсын.

108-бап: Табиғи ресурстарды пайдалануға байланысты барлық жобаларға міндетті экологиялық сараптаманы енгізу.

Қылмыстық жауапкершілікті күшейту:

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне өзгерістер енгізуді ұсыну:

316-бап: Биологиялық әртүрліліктің бұзылуына және экожүйеге теріс әсер ететін өсімдіктердің жаппай жойылуы үшін қылмыстық жауапкершілікті енгізу.

317-бап: Жануарлар мен өсімдіктердің сирек кездесетін және құрып кету қаупі төнген түрлерін заңсыз аулағаны және жойғаны үшін ең аз 500 АЕК көлемінде айыппұл салу немесе 3 жылға дейін бас бостандығынан айыру жазасы белгіленіп, жазаны қатаңдату.

318-бап: Су объектілерін химиялық немесе радиоактивті заттармен ластау, су организмдерінің жаппай қырылуына әкеп соқтырған және су режимін бұзғаны үшін қылмыстық жауаптылық енгізу.

Қоршаған ортаны қорғау заңнамасын бұзғаны үшін әкімшілік және қылмыстық жауапкершілікті арттыру Атырау облысының қоршаған ортаны қорғау және туристік тартымдылығын арттырудағы маңызды қадам болып табылады.

4. Аталған проблемаларды шешу тек Құрманғазы ауданында ғана емес, Қазақстанның барлық өңірлерінде туризмнің одан әрі дамуына ықпал етеді.

Қорытынды

Магистрлік жобаның келесі міндеттері шешілді:

1) Туризмнің мәні және оның түрлері ашылды. Туризм халықаралық (кіру, шығу) және ішкі. Туризмнің маңызды ерекшелігі оның маусымдылығы болып табылады, яғни туристік қызметтердің, ең алдымен, табиғи-климаттық жағдайларға тәуелділігі. Туризм менеджменті мәселелерін шешу кезінде бұл ерекшелікті туристік ұйымдардың басшылығы ескеруі керек, өйткені сұраныстың ауытқуы бүкіл туристік саланың еңбек жағдайлары мен табыстылығын айтарлықтай нашарлатуы мүмкін.

2) Туризм экономикалық өсу факторы ретінде қарастырылды. Туристік бизнес даму динамикасы мен табыстылығы бойынша мұнай өндіру мен өңдеуден кейінгі екінші орында. Экономиканың 30-дан астам саласы туризммен тікелей немесе жанама байланысқан. Оның тиімді дамуы үшін жолдар, қонақүйлер, қоғамдық тамақтандыру орындары сияқты сапалы инфрақұрылым қажет. Мұның барлығы өңірлердің маңызды өзекті мәселелерін шешуге, жұмыс орындарын құруға және экономикалық дамудың біркелкілігін еңсеруге мүмкіндік береді. Бұл сала бюджеттік субсидиясыз дамуға қабілетті шағын бизнестің жұмыс істеуіне қолайлы орта болып табылады. Туристік кәсіпорындар қысқа мерзімде және кең ауқымда шетел инвестицияларын тартуға перспективалы.

3) Туризмді дамытудың шетелдік тәжірибесі зерттелді. Көбінесе туристер Дүниежүзілік туристік ұйым анықтағандай туристерді жеткізуші мемлекеттер болып табылатын жоғары дамыған елдерден жіберіледі. Бұл топқа шетелге шығатын азаматтарының пайызы оннан асатын елдер кіреді. Мұндай мемлекеттердің саны шамалы – шамамен 12-17, бірақ олардың тізімі үнемі жаңартылып отырады. Бұрын олардың қатарында Солтүстік Американың, Солтүстік және Батыс Еуропаның жоғары дамыған елдері мен Жапониядан басқа Парсы шығанағы аймақтары, Шығыс Еуропа елдері болды. Бүгінде олардың орнын жаңа индустриялық мемлекеттер, сонымен қатар дамудың жоғары дәрежесіне жеткен дамушы елдер – Сингапур, Корея Республикасы және т.б.

Туризмді экономиканың басым бағыты ретінде анықтаған елдер жан-жақты зерттелді: 1) ел басшылығының (Марокко Корольдігі, Малайзия) жылдар бойына тікелей саяси ерік-жігері мен қолдауы; 2) мемлекеттің ірі курорттық аймақтарды дамытуға тікелей қаржылық қатысуы (АҚШ, Испания); 3) туристік объектілерге инвестицияларды қолдаудың қаржылық ынталандырулары мен тетіктері (Египет); 4) туризм инфрақұрылымын құруды тікелей мемлекеттік қаржыландыру (Түркия Республикасы, БАӘ).

4) Қазақстандағы туризм саласының жағдайы бағаланды. ҚР Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің мәліметінше, туристер саны жыл сайын 15 пайызға артып келеді. Бұл соңғы уақытта Қазақстанда және ТМД-ның басқа елдерінде экотуризмнің танымал бола бастағанымен түсіндіріледі. 2017 жылы Қазақстанға келушілердің 23,7 пайызы Нұр-Сұлтан

қаласы мен Ақмола облысында тіркелген. Бұл ретте Алматы қаласы мен Алматы облысынан келген туристердің үлесі 22,4 пайызды құрайды. Жаһандық саяхат және туризм бәсекеге қабілеттілік индексі (ТТСІ) Қазақстан 141 елдің ішінде 81-орынға ие болды. Туризмге басымдық беру, Экологиялық тұрақтылық, Жер және порт инфрақұрылымы сияқты категориялар бойынша Қазақстан ең төмен көрсеткіштерге ие. Еуразиялық континент елдерінің ішінде Қазақстан туристік бәсекеге қабілеттілік бойынша орташа орында.

5) Қазақстандағы туризмнің дамуына әсер ететін факторлар талданады. Қазақстанға туристік ағынның көлеміне бірқатар көрсеткіштердің айтарлықтай әсер ететіні анықталды: туристік қызметтердің бағасы, туризмнің материалдық-техникалық инфрақұрылымы, инвестициялар, еңбекақы, жұмыс істейтін жұмысшылардың саны. Орналастыру бағасының жоғары болуы 25%-дан аспайтын толып кетуге кері әсер етеді. Курорттардың, орналастыру орындарының және туристік кәсіпорындардың санының өсу қарқыны, туризм инфрақұрылымының жетілдірілу деңгейі – осының барлығы бірге туризм индустриясының тартымдылығына оң әсерін тигізеді.

Осы орайда, Атырау облысын Құрманғазы ауданының туристік саласын дамытуда мемлекеттік-жекешелік әріптестік негізінде «Құрманғазы» қыс-жаз курортын жүзеге асыру ұсынылды. Аталған жобаны мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің жүзеге асыру үлгісі ұсынылып, оның қаржылық-экономикалық моделі құрастырылды. Нәтижесінде, «Құрманғазы» жобасының сәтті жүзеге асырылған жағдайда, жергілікті бюджеттің тиімділігі 38 млрд теңге екені анықталды.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

- 1 «Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023 жылға дейіні тұжырымдамасын бекіту туралы».
- 2 Буйленко В.Ф. Туризм: оқулық. М.: Феникс, 2015. - 357 б.
- 3 "Қазақстан Республикасындағы туристік қызмет туралы" Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 13 маусымдағы N 211-ІІ Заңы (28.12.2018 жылғы өзгерістер мен толықтырулармен) .
- 4 Запесоцкий А.С. Туризмдегі стратегиялық маркетинг. СПб.: СПбГУП, 2008. - 259 б.
- 5 Кузик С.П. Туризм географиясы: оқу құралы. Киев, 2012. - 368 б.
- 6 Александрова, А.Ю. Халықаралық туризм / А.Ю. Александрова. - М.: Аспект баспасөз, 2016. - 470 с.
- 7 Гуляев В.Г. Туризм: экономика және әлеуметтік даму. М., Қаржы және статистика, 2013 ж.
- 8 Нұрғалиева А.Ш. Аймақтағы туризмнің мультипликативті әсері // Қазақ көлік және коммуникациялар академиясының хабаршысы, No2 (63), 2010. 190-197 б.
- 9 Карпова Г.А., Воронцова М.Г. Қазіргі туризмнің экономикасы. -М.: «Герда» баспасы, 2016. – 359 б.
- 10 Смыкова М.Р. Туризм: экономика, менеджмент және маркетинг. Алматы: NURPRESS баспасы, 2014. - 246 б.
- 11 Ефремова М.В.Туристік бизнес технологиясының негіздері: Прок. жәрдемақы. – М., 2016. – 399 б.
- 12 Лукьяненко А.В. Туристік компанияны стратегиялық басқарудың ерекшеліктері // Известия СПбЭФ, 2017 ж., No3.
- 13 Квартальнов В.А. Туризм менеджменті: Туризм қызмет түрі ретінде: Оқу құралы. М., 2016. - 371 б.
- 14 Шымбұлақ тау шаңғысы курортын дамыту тұжырымдамасы // Ecosign Mountain Resort Planners Limited, 2018 ж.
- 15 Ильина Е.Н. Экскурсия: іс-шараларды ұйымдастыру: ЖОО-ға арналған оқулық. М.: «Қаржы және статистика» баспасы, 2010.- 256б.
- 16 Квартальнов В.А. Туризм: Оқулық. М.: «Қаржы және статистика» баспасы, 2010.- 364 б.
- 17 Гуляев А.К. Туристік қызметті ұйымдастыру, М: Инфра, 2014. – 415 б.
- 18 Жукова, М.А. Туризм индустриясы: ұйымдастыру менеджменті - М.: Қаржы және статистика, 2017. - 200 б.
- 19 Герасименко В.Г. Туристік бизнестің негіздері, Одесса, 2017. - 284 б.
- 20 Квартальнов В.А., Зорин И.В. Туризм энциклопедиясы. М.: «Қаржы және статистика» баспасы, 2013.- 421 б.
- 21 Ячменева В.М., Фокина Н.А. Қырым Республикасының бағыттарындағы туризмді дамыту көрсеткіштерінің факторлық талдауы // Ресейде және шетелде қызмет көрсету. 2016. V. 10. No 3 (64). 159-170 беттер. 22UNWTO туризмнің маңызды оқиғалары: 2018 жылғы басылым | Дүниежүзілік туристік ұйым <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876>.

- 23 The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017
<https://www.weforum.org/reports/the-travel-tourism-competitiveness-report-2017>
Жүгінген күні: 25.10.2022
- 24 Хожа А.Н. Туризмді дамытуды басқарудағы француз тәжірибесі // Киберленинка, 2016 ж.
- 25 Митина И.Д. Мәдени туризм аясында Италияның имиджін көрсету // Симбирск ғылыми хабаршысы. 2014 ж. No 3 (17). 151-155 беттер.
- 26 Нечай А.А., Ян Чен. Халықаралық туризм нарығының даму тенденциялары және Қытайдағы кіру туризмінің ерекшеліктері // Беларусь және әлемдік экономикалық процестер: колл. Ғылыми өнер. - 2014. - Шығарылым. 8. - С. 88–95.
- 27 Ержанова С.Қ. Хусти Ж., Урузбаева Н.А. Халықаралық туризм тәжірибесі және оның Қазақстанда қолданылуы // Қарағанды университетінің хабаршысы, 2016 ж., No4(84). 56-58 беттер.
- 28 Туризм: Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің ресми статистикалық ақпараты <http://stat.gov.kz> Жүгінген күні: 24.11.2022
- 29 Каримов М. Қазақтың туристік өнімі қалай насихатталады? // Елорда, 2018 ж
- 30 Траиспаева М. Саяхат және туризм бәсекеге қабілеттілік индексіне шолу (ДЭФ ТКТИ): Қазақстан нәтижелері // «Kazakh Tourism» ҰК» АҚ, PR және маркетинг департаменті, 2017 ж.
- 31 Елисеева И.И., Юзбашев М.М. Статистиканың жалпы теориясы: Оқу құралы / Ред. Елисеева И. - 4-ші басылым, өңделген және кеңейтілген. - Мәскеу: Қаржы және статистика, 2010. - 480 б.
- 32 Негізгі әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштердің динамикасы: Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің ресми статистикалық ақпараты <http://stat.gov.kz> Жүгінген күні: 11.12.2022
- 33 Туризмге инвестициялар <https://kiskinhouse.com/investitsii-v-turizm/>
- 34 Сокол В., Пилипенко Е. Қазақстан Республикасындағы туризмнің қазіргі жағдайы: мәселелері мен болашағы // Қазақстан-Ресей халықаралық университетінің хабаршысы, 2016 ж.
- 35 Саяхат және туризм: Экономикалық әсер 2018 Қазақстан // Дүниежүзілік саяхат және туризм кеңесі (WTTC) <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2018/kazakhstan2018.pdf>
- 36 Қол жеткізу режимі: https://ru.wikipedia.org/wiki/Kurmangazinskiy_district
Жүгінген күні: 24.01.2023.
- 37 Гилязов Е.Г. Жаңа материалдар. Мұнай химиясы және экология: 10 томдық таңдамалы еңбектер./ Е.Г.Гилязов. - Атырау «С.Өтебаев атындағы Атырау мұнай және газ университеті НАО», 2020. Том 4—397 б.
- 38 Русаков В.И. Понятие и признаки государственно-частного партнерства/ Вестник СПбГУ.-2014. - №14. 70-80 бб.